

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ
ПОЛІГРАФА В ПРАКТИЦІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

КИЇВ-2016

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

О.І. МОТЛЯХ, В.Л. КОСТЮК, Д.В. КУЦЕНКО

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ
ПОЛІГРАФА В ПРАКТИЦІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Методичні рекомендації

КИЇВ-2016

Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів [Текст] : метод. рек. / Мотлях О.І., Костюк В.Л., Куценко Д.В. – К. : Освіта України, 2016. – 73 с.

Рецензенти:

Чернявський С.С. – доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ,

Усіков І.П. – експерт-поліграфолог, юрист-правознавець, генеральний директор Українського бюро психофізіологічних досліджень та безпеки, голова громадської організації «Колегія поліграфологів України».

Авторський колектив: Мотлях О.І., Костюк, В.Л., Куценко Д.В.

Схвалено та рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 1 від 13.09.2016 р)

У методичних рекомендаціях викладено окремі актуальні питання, пов'язані із психофізіологічними дослідженнями з використанням поліграфа та їх місце в процесі розслідування вчинених злочинів і фактори, що впливають на результати таких досліджень.

Проаналізовано стан вітчизняних нормативно-правових актів, що впорядковує процес проведення психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа.

Висвітлено особливості використання результатів психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів як орієнтуючої так і доказової інформації у відкритому кримінальному провадженні.

Окреслені недоліки в роботі органів досудового розслідування, які пов'язані з призначенням та проведенням психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа під час розслідування вчинених кримінальних правопорушень, на підставі чого сформульовано практичні рекомендації направлені на удосконалення їх професійної діяльності.

Методичні рекомендації розраховані на використання в науково-педагогічній діяльності професорсько-викладацького складу, ад'юнктів, слухачів та курсантів вищих навчальних закладів системи МВС, оперативних працівників правоохоронних органів, слідчих, суддів, прокурорів, адвокатів та правозахисників.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. Основи психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа.....	7
1.1. Окремі історіографічні та психофізіологічні питання поліграфа.....	7
1.2. Умови і етапи психофізіологічного дослідження осіб із використанням поліграфа та фактори, що впливають на об'єктивність його результатів.....	14
РОЗДІЛ 2. Призначення і проведення психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів.....	20
2.1. Упровадження психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа у практику оперативно-розшукової діяльності	20
2.2. Апробація психофізіологічних досліджень осіб із використанням поліграфа у досудове розслідування	31
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45
ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ.....	50
ДОДАТКИ.....	52

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК України	Кримінальний кодекс України	
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України	
МВС	Міністерство внутрішніх справ	
ОРД	Оперативно-розшукова діяльність	
ПФДВП	Психофізіологічне дослідження використанням поліграфа	3
СПФЕВП	Судова психофізіологічна експертиза використанням поліграфа	3
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань	
ФПГ	Фотоплетізмограма	

ВСТУП

Дедалі в Україні набуває популярності поліграф та опитування (дослідження) осіб із його використанням.

Така тенденція є закономірною, адже стан вітчизняного сьогодення засвідчує, що науково-технічний прилад поліграф уже доволі системно використовується, і, зокрема, в трьох напрямках практичної діяльності: при відборі кандидатів для заміщення вакантних посад (кадрового «скринінгу»), спеціальних (внутрішніх) перевірок та службових розслідувань, а також виконанню завдань в межах досудового та судового провадження, щодо вчинених кримінальних правопорушень. І саме останньому напрямку відводиться чільне місце в практиці кримінального судочинства, зокрема щодо вчинених та зареєстрованих у Єдиному реєстрі досудових розслідувань кримінальних правопорушень.

Слід зазначити, що потреби суспільства завжди вимагали від наукових та практичних працівників правоохоронних органів покращення криміногенної ситуації, і особливої уваги вони набували у розслідуванні резонансних, а також тяжких та особливо тяжких злочинів. Реформування правоохоронних органів України надало ширших можливостей залучення в слідчу та оперативно-розшукову діяльність нетрадиційних криміналістичних засобів, одними із яких є впровадження поліграфа. Це значно покращило своєчасне та якісне розслідування вчинених кримінальних правопорушень, а саме: вирішення питання організації і планування розслідування; встановлення винних осіб та роботи з ними; забезпечення належної доказової бази розслідування тощо.

Варто наголосити, що починаючи з ХХ-го століття розвиток емпіричних наук, у тому числі медицини, біології, психології, дав підстави для розроблення різноманітних технологій «детекції брехні». Упровадження в оперативно-розшукову діяльність та слідчу практику поліграфа надало можливості використання цього приладу на виявлення неправди та нещирості в показаннях, свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених та інших учасників кримінального процесу у розслідуванні кримінальних правопорушень.

Оптимальне використання поліграфа у кримінальному судочинстві надало можливість виявляти не тільки факт причетності осіб до вчиненого протиправного діяння, але і з'ясовувати роль такої особи у цьому злочині, викривати способи та методи його вчинення, знаходити речові докази, встановлювати організаторів злочину та іншу необхідну інформацію.

У міжнародній практиці розслідування злочинів, зокрема у США, поліграф розглядається як «прилад неоціненної допомоги слідству». Досвід Національного центру поліграфологічних досліджень США та статистичні розробки, зроблені цією установою, демонструють ефективність використання поліграфів із подальшим підтвердженням отриманих результатів іншими матеріалами розслідуваних кримінальних справ на рівні 95-97%.

РОЗДІЛ 1. Основи психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа

1.1. Окремі історіографічні та психофізіологічні питання поліграфа

Поліграф – технічний, багатоканальний реєстратор психофізіологічних реакцій людини, гласного використання, який дозволяє виявляти та фіксувати психофізіологічні реакції індивідуума на певні стимули (подразники) за рахунок перетворення її психофізіологічних показників активності з аналогових сигналів у цифрові, що відображаються у вигляді кривих на поліграмах.

Стимулами для цього процесу можуть бути певні запитання, фотографії, відео, речові докази, тобто все, що може провокувати психофізіологічну реакцію людини.

Слід зазначити, що на початку своєї історії та становлення поліграф розвивався в трьох окремих напрямках як: кардіосфигмограф (прилад, що реєстрував зміни кров'яного тиску); пневмограф (прилад, що реєстрував зміни в параметрах дихання); гальванограф (прилад, що реєстрував електричні реакції шкіри).

Перший кардіосфигмограф розробив у 1895 р. італійський вчений А. Моссо, який встановив, що емоційна напруга спричиняє інтенсивне надходження крові до головного мозку людини. Він сконструював дошку з точно збалансованим центром ваги (своєрідні терези). Людині, що лежала на дошці, ставили стресові запитання. Це спричиняло притік крові до голови, внаслідок чого, дошка опускалася. В 1895 р. італійський кримінолог, доктор медицини Ч. Ломброзо опублікував друге видання своєї книги «Злочинна людина», в якій було викладено перший досвід практичного застосування психофізіологічного методу «детекції брехні» для виявлення осіб, що вчинили злочини. У книзі описано випадок, коли вчений, використовуючи примітивний лабораторний прилад – гідросфигмограф, під час перевірки підозрюваного не виявив помітних змін в артеріальному тиску під час запитань про пограбування, але було помічено зниження тиску на 14 мм рт. ст., коли зайшла мова про крадіжку паспортів. Спираючись на ці дані, Ч. Ломброзо правильно встановив, що підозрюваний непричетний до пограбування, під час якого було викрадено 20000 франків, але винен в крадіжці паспортів та інших документів. У 1902 р. він брав участь у розслідуванні вбивства шестирічної дівчинки, щодо якого підозрювався деякий Тосетті. Ч. Ломброзо використав плетизмограф і виявив незначні зміни в пульсі, коли Тосетті робив математичні обрахунки. Однак, коли йому показували зображення закривавлених дітей, реєстр записів пульсу не зафіксував ніяких раптових змін, в тому числі – і на фотографію вбитої дівчинки. Результати подальшого розслідування переконливо довели, що Тосетті був невинен у цьому злочині. Обидва наведені приклади з практики Ч. Ломброзо наочно продемонстрували переконливий факт – контроль

фізіологічних реакцій людини може допомогти не лише виявити приховану інформацію, але й, що не менш важливо, сприяти встановленню непричетності підозрюваного до скоєння злочину.

Розвиток пневмографа починається з 1914 р., коли італійський психолог В. Бенуссі проводив експерименти з «детекції брехні» шляхом вимірювання і записування частоти та глибини дихання суб'єкта. Наукові основи для використання гальванометра заклав вчений Л. Гальвані, в 1791 р. опублікувавши результати своїх наукових досліджень. Він з'ясував, що розрізана ніжка жаби спорадично скорочується і здригається під дією скальпеля, зарядженого електричним струмом. Л. Гальвані помітив, що постійний чи «гальванічний» струм проходить крізь тваринні тканини. В 1897 р. вчений Г. Стікер запропонував використовувати гальванічні шкірні реакції (galvanic skin response – GSR) як індикатор неправди. А вже у 1907 р. дослідник О. Верагут першим у світі почав використовувати гальванометр для визначення емоційних показників. Важливу роль у галузі дослідження шкірно-гальванічного рефлексу також відіграв відомий і впливовий американський психопатолог, психолог і психіатр початку XX ст. – Борис Сідіс (1867–1923). У 1908 р. доктор Сідіс провів дослідження гальванічних відхилень унаслідок психофізіологічних явищ, опубліковане в журналі «Psychological Review» у вересні 1908 р. й січні 1909 р. Мета цієї наукової праці полягала в дослідженні впливу емоцій і фізіологічних процесів на гальванометричні відхилення. Доктор Сідіс довів, що спостережувані гальванометричні зміни були зумовлені фізіологічними процесами, які відображали розумовий стан, спричинений подразниками (стимулами). У грудні 1909 р. доктор Сідіс виступив перед Американською психологічною асоціацією в Гарвардському університеті з доповіддю на тему «Сутність і причини гальванічного явища», тим самим заклав основи для майбутніх технологій побудови психологічних тестів. Обґрунтував, що основою фіксації психофізіологічних реакцій людського організму є емоції людини в процесі такого опитування.

Зазначимо, що емоції за своєю сутністю є психологічними реакціями організму людини, які супроводжуються зміною фізіологічних реакцій. Емоції виникають рефлексорно за допомогою підкіркових нервових центрів (гіпоталамуса, лімбічної системи та ретикулярної формації) та кори великих півкуль головного мозку.

Характерні фізіологічні реакції, які супроводжують емоції, поділяються різними дослідниками на різні категорії, однак більшість з них називають:

- а) вегетативні (характеристика дихальної системи, шкірно-гальванічний рефлекс, зміна провідності шкірних покривів, артеріальний тиск, температура шкіри, серцевий ритм та ін.);
- б) біохімічні, як частина вегетативних (зміна складу крові, сечі й ін.);
- в) моторно-поведінкові (поява тремору, зростання мускульної напруги, зміни у виразі обличчя, позі, міміці, жестах);
- г) біоелектрична активність мозку (біоструми головного мозку).

Більшість наведених реакцій на зміну емоційної напруги людини можуть бути об'єктивно зафіксовані за допомогою відповідних приладів і їхнього компонування у поліграфі. Додамо, що сучасний поліграф – це комплекс точних медичних приладів, які безперервно та синхронно фіксують динаміку таких реакцій опитуваного (досліджуваного), як тиск крові, частота пульсу, глибина і частота дихання, гальванічні реакції шкіри, ступені м'язового напруження, біотоки мозку – всього до п'яти десяти показників. Кількість різних показників, що реєструються і записуються поліграфом, називається числом його каналів. Наприклад, п'ятиканальний поліграф – це пристрій, який одночасно фіксує зміни п'яти таких показників. Записують реакції в такий спосіб, що оператор чітко бачить, яке саме питання викликало відповідну емоційну реакцію допитуваного. Сам прилад пов'язаний з досліджуваною особою за допомогою системи контактних датчиків.

До основних психофізіологічних процесів людини, які фіксуються при проведенні поліграфічних перевірок слід віднести: шкірно-гальванічну реакцію, частоту пульсу, фотоплетизмограму, тиск крові, дихання, тремор.

1. Шкірно-гальванічна реакція – це зміна різниці потенціалів та зниження електричного опору між двома ділянками поверхні шкіри. На першому етапі вивчення шкірних реакцій дослідники розмежовували методики за способом вимірювання. Якщо зареєстровано напругу між двома ділянками біотканини, то її називають шкірно-гальванічною реакцією (на честь вченого Л. Гальвані, який вперше спостерігав це явище). Іноді цю процедуру називають електродермографією (від *грец.* слова **дерма** – шкіра).

Історія відкриття цього явища відноситься до кінця XIX століття, коли в 1888 р. вчений Ч. Фере, у 1889 р. вчений В.Р. Тарханов вперше встановили взаємозв'язок між рівнем шкірного опору (шкірного потенціалу) і психофізіологічним станом організму, він вважав, що будь-яке подразнення, завдане людині, через деякий час прихованого періоду викликає сильну зміну рівня реєстрованих показників. Причому роздратування необов'язково мають бути пов'язані із шкірою. При цьому величина відхилення залежить від стану особи і глибини його уяви.

Шкірна реакція супроводжує всі психічні процеси людини, особливо якщо вони носять явне емоційне забарвлення. Вона є загальним біологічним ефектом, характер якого визначається функціональним станом великої кількості органів і тканин організму і дозволяє в окремих випадках досить тонко аналізувати психофізіологічні реакції людини (А.К. Подшиб'якін, 1949, 1954 р.р.; В.А. Ветохин, Л.П. Тимофєєва, 1957 р.).

Шкірна реакція є одним з провідних показників стану центральної нервової системи в оцінці емоційної напруги, в даний час виділяються два її типи – фазична і тонічна. Фазична шкірна реакція (фаза – змінна величина) – це відповідь центральної нервової системи на якийсь короткий ситуаційний подразник, який називають реакцією на новизну інформації.

Тонічна шкірна реакція – це повільна зміна шкірного опору, або шкірного потенціалу (напруги), яка характеризує нервово-емоціональний стан.

2. Артеріальний тиск (від *лат* – *Tensio arterialis*.) – тиск, що розвивається кров'ю в артеріальних судинах організму. Артеріальний тиск являє собою енергію серця, необхідну для просування маси крові через величезну мережу кровоносних судин. Найдрібніші з них – капіляри, перетин яких настільки малий, що через них ледве проходять ферментні елементи крові. Малі кровоносні судини виконують дуже важливу функцію в організмі. Через їх стінки відбувається обмін між кров'ю, що протікає по ним, і навколишніми тканинами. Завдяки судинах тканина постійно приймає поживні речовини і віддає продукти діяльності клітин. Рух крові по судинах є одним з основних елементів, що забезпечують життя людини.

Одним з факторів підтримки оптимального стану клітини є артеріальний тиск. У стані стресу різко зростає кількість активних клітин в організмі і активізується їх діяльність. Як наслідок – виникає необхідність посилити надходження харчування до них і виведення продуктів їх діяльності. Для вирішення цього завдання організм збільшує кількість крові, що протікає через капіляри, причому нерідко за рахунок підвищення артеріального тиску. Так як життєдіяльність біотканин повністю залежить від кровотоку, організм людини має ряд запобіжних, регуляторних механізмів для його забезпечення. Головним з них є система регуляції артеріального тиску.

У стані емоційної напруги виникає деяке підвищення тиску, яке сприяє кращому обміну між біологічною тканиною і протікає кров'ю.

У середньому в тілі особи чоловічої статі знаходиться біля 5 л крові, у жіночої – біля 4 л. Але не вся кров, яка перебуває в організмі, постійно циркулює. Існує так зване «кров'яний депо», де в спокійному стані може знаходитись велика кількість крові. Як «депо» організм використовує селезінку, печінку і легені. Потужним додатковим «депо» є шкіра (включаючи підшкірні освіти). У ній може знаходитися до 1 л крові, практично в нерухомому стані. У нормі депонована кров виключена з кровообігу, але в міру наростання емоційної напруги вона поступово вводиться в кровоносне русло, збільшуючи циркулюючий обсяг крові.

Ще в 1895 р. вчений Ч. Ломброзо дослідженнями «правдивості показань випробуваного» за допомогою гідросфигмографа встановив, що зміна артеріального тиску може бути досить інформативним при вивченні психологічного стресу. Артеріальний тиск – найважливіший показник, що відображає функціональний стан серцево-судинної системи.

3. Пульс (від *лат. pulsus* – удар, поштовх) – періодичні коливання обсягу судин, пов'язані з динамікою їх кровонаповнення і тиску в них протягом одного серцевого циклу.

Пульс надає значну інформацію не тільки для роботи системи кровопостачання, а й сповіщає про стан всього організму в цілому. По пульсу

лікарі стародавнього Китаю, Греції, Індії навчилися ставити діагнози різних захворювань. Гален у II ст. до н.е. розрізняв 27 видів пульсу.

Збільшення емоційної напруги людини веде до зростання енерговитрат організму, що в свою чергу збільшує інтенсивність роботи систем, які підтримують необхідний енергетичний рівень.

Дослідженнями багатьох вчених було встановлено, що чим сильніше емоційне напруження, тим інтенсивніше повинні протікати обмінні процеси між клітиною і кров'ю, тим більший обсяг крові необхідний для усунення наслідків стресу в організмі. Емоційне напруження може бути оцінено частотою серцевих скорочень. Зростання емоційної напруги збільшує частоту пульсу, а зниження – зменшує.

4. Фотоплетізмограма – метод реєстрації оптичної щільності тканини. Назва даної методики походить від грецьких слів *phos* – світло і *plethysmos* – збільшення. Вона здійснюється приладом – плетизмограф, що складається з випромінювача світлового потоку, який просвічує біотканини, і приймача, що реєструє щільність світлового потоку, який пройшов крізь тканину. Реєструються світлові сигнали, як відображені від біотканини, так і ті, що просвічують її. У класичному розумінні це метод реєстрації зміни обсягів окремих частин тіла. Плетизмографія як методу стала використовуватись в дослідженнях ще на початку XVII ст., але широке застосування знайшла лише у кінці XIX ст., завдяки роботам вчених А. Моссо (1887, 1893 р.р.) і А. Фіка (1969 р). Тоді ж була зроблена перша спроба використання даного методу для «детекції брехні». У стані сильного емоційного напруження змінюються кількість крові при кожному серцевому скороченні, величина просвітів, еластичність судин і ряд інших показників. Отже, ця методика дає можливість виявити цілий комплекс змін в організмі, викликаних емоційним напруженням, і може служити надійним індикатором їх величини при проведенні поліграфічних перевірок. У поліграфічних перевірках датчик ФПП найчастіше закріплюється на пальці випробуваного, і таким чином фіксуються коливання обсягу пальця в місці накладення датчика. Обсяг пальця змінюється залежно від кількості крові, що протікає через кровоносні судини. Теоретично чим більше крові буде введено в кровоносне русло скороченням серця, тим більше кровотік.

Фотоплетізмограма – це інтегральний показник, що відображає стан організму в цілому. При аналізі показників фотоплетізмограми пульс називають об'ємним. Він характеризується не тільки частотою, але і кількістю крові в кубічних мілілітрах, що протікає через ділянку вимірювання.

У плетизмографах використовуються різні принципи реєстрації показників: фотоплетізмографія – реєструються зміни щільності світлового потоку, що проходить через досліджувану ділянку біотканини, у тому числі і відбитий світловий потік; реоплетізмографія – реєстрація змін електричного опору на фіксованій ділянці тіла. Існують і механічні реєстратори, які вимірюють величину зміщення тканини при проходженні порції крові, викликаній скороченням серця.

5. **Дихання** – сукупність процесів, які відстежують надходження в організм кисню, використання його в біологічному окисленні органічних речовин і видалення з організму вуглекислого газу. В результаті чого в клітинах звільняється енергія, що йде на забезпечення життєдіяльності організму. Забезпеченням процесів дихання займаються спеціальні відділи мозку. У них розташовані як клітини вдиху, так і видиху, що включаються по черзі. Безумовно, їх функціональний стан визначає якість роботи дихальної системи людини, її своєчасність і адекватність реагування на зміну стресової ситуації. Ці групи нервових клітин забезпечують не тільки зміну частоти, глибини (амплітуди) дихання, але і можуть повністю припинити дихання. Зміни дихання можуть бути викликані як позитивними, так і негативними емоціями, тому що будь-які емоції ведуть до збільшення енерговитрат організму. Різниця тільки в тому, що при негативних емоціях цей процес виражений більш значно. У нормі зміна частоти і глибини дихання відбувається автоматично, без контролю на рівні свідомості. В організмі цю систему запускають нервові структури, що вимірюють вміст кисню в крові, яка омиває головний мозок і передають команди в його вищі відділи. Тіла нервових клітин, які запускають і підтримують акти вдиху і видиху, знаходяться серед клітин так званої ретикулярної формації стовбура мозку. Ця структура регулює рівень функціонального стану будь-яких фізіологічних реакцій людини.

Існують два типи дихання: легеневе, або зовнішнє, і так зване тканинне, або внутрішнє. Будь-яка життєдіяльність організму неможлива без здійснення окислювальних процесів. Вони ведуть до виділення енергії, за рахунок якої працює серце, скорочуються м'язи людини, здійснюється активна розумова діяльність, і все це відбувається на клітинному рівні. В результаті життєдіяльності клітин відбувається споживання ними кисню і виділення вуглекислого газу. Доставка до клітин і видалення проводиться кров'ю, яка служить своєрідною транспортною системою. Будь-який стрес веде до мобілізації резервів організму людини. Включаються додаткові фізіологічні процеси, що дозволяють йому успішно протистояти негативним наслідкам стресу. Чим вище емоційне напруження, тим більше підключається різних клітинних структур і тим інтенсивніше відбувається споживання кисню і виділення вуглекислого газу. Біологічні тканини людини не можуть довго існувати, якщо в них не відбувається постійне виникнення та виділення необхідної кількості енергії. Це явище називають тканинним диханням, на відміну від зовнішнього – легеневого дихання. Наприклад, тканини, що утворюють серцевий м'яз, постійно витрачають енергію для скорочення серця. Якщо своєчасно не підвести кисень до тканин і не вивести з них вуглекислий газ, то можливі серйозні порушення в організмі, аж до його загибелі. Кров, що відходить від клітин, бідна киснем, так як вона віддала його, і багата вуглекислим газом, забраним з клітин. Підійшовши до легень, вона передає надлишок вуглекислого газу повітрю, що знаходиться в легенях, і забирає звідти кисень.

Принцип обміну газами між кров'ю і легенями досить простий. Якщо в атмосферному повітрі міститься кисню 20,96-30,94% і 0,02-0,04% вуглекислого газу, то в крові, що прийшла від клітин і омиває легені, кисню набагато менше, ніж в атмосферному повітрі – 16,4%, а вуглекислого газу більше – 4,1%. Під час вдиху налаштовується баланс газів. Кисень з легеневого повітря переходить в кров, а вуглекислий газ – у повітря, що знаходиться в легенях. З огляду на те, що обсяг повітря в легенях невеликий, різке збільшення споживання кисню біологічними тканинами і зростання вмісту CO₂ в крові призведе до того, що для нормалізації газового складу крові необхідно буде збільшити кількість повітря, що проходить через легені. Це можна зробити як за рахунок збільшення глибини дихання, так і його частоти. У нормі не може бути збільшення рівня стресу без зміни параметрів дихання. Це положення і є основним у використанні показників легеневого дихання для оцінки рівня емоційного стресу обстежуваного при проведенні поліграфічних перевірок.

В основі механізму легеневого дихання лежить зміна обсягу легень на вдиху і видиху. При вдиху об'єм легень збільшується і в них створюється негативний тиск в порівнянні з тиском в навколишньому повітрі. Атмосферне повітря заповнює легені.

Усі датчики дихання в поліграфах реагують на зміни обсягу грудної клітини. Вдих може здійснюватися за рахунок скорочення зовнішніх міжребрових м'язів, а також за рахунок зміни положення діафрагми – так зване діафрагмальне, або черевне, дихання. Тому в поліграфах використовуються два датчика для фіксації грудного (верхнього) і діафрагмального (нижнього) дихання.

Дихання – дуже чутливий показник емоційної напруги обстежуваного. Значні зміни параметрів дихання можуть спостерігатися навіть при уявному поданні процедури тестування.

6. Тремор – це «... мимовільні, ритмічно стереотипні коливальні рухи різних частин тіла в результаті послідовного скорочення м'язів антагоністів».

Виділяють **низькочастотний тремор**, з частотою 1 - 4 коливання в секунду. Основна функція полягає в сприянні кровообігу в потужних м'язових масах. Без тремору в скороченому м'язі все мікросудини були би пережаті її масою, і проходження через неї кров'яних потоків було б ускладнене або неможливе взагалі. Короткочасне стиснення і розслаблення м'язи з частотою 1 - 4 кол. сек. створює умови для проходження крові по дрібних судинах. **Середньочастотний тремор**, з частотою від 5 - 9 коливань в секунду, і **високочастотний**, 10 - 20 коливань в секунду, які виконують завдання координації – підтримання необхідних поз людини. В їх основі лежить час запізнювання в регуляції окремих м'язових груп. Це явище визначається тим, що інформація про стан окремих частин тіла надходить в центральну нервову систему із запізненням, коли реальна обстановка вже змінилася і положення скоригованої частини тіла (наприклад, кисті руки) вже не те, яке необхідно.

З метою створення перешкод, що ведуть до спотворення психофізіологічних реакцій, що реєструються поліграфом, при проведенні поліграфічних перевірок можливі випадки навмисного скорочення опитуваним (досліджуваним) тих чи інших груп м'язів. При навмисному виконанні цих дій можна розцінювати їх як спробу протидії проведенню об'єктивного дослідження. Такі протидії опитуваної (досліджуваної) особи можуть бути зафіксовані поліграфом. М'яз, скорочуючись, стає коротшим, а отже, збільшується в об'ємі. Ці зміни є основним джерелом отримання інформації при фіксації навмисних механічних протидій поліграфному процесу.

Оцінювати тремор за амплітудою або присутністю повільних хвиль не складає жодних труднощів. Як правило, на поліграмах кривих чітко простежуються відмінності, викликані як стресом, так і протидією проведенню поліграфічного тестування. У стані спокою повільна зміна ізоліній практично відсутня, сигнал більш однорідний, окремі викиди спостерігаються рідко.

1.2. Умови і етапи психофізіологічного дослідження осіб із використанням поліграфа та фактори, що впливають на об'єктивність його результатів

Для того щоб отримані під час проведення ПФДВП результати були об'єктивними та могли використовуватись під час розкриття та розслідування злочинів, сама процедура такого дослідження повинна проходити певні етапи та відповідати певним вимогам.

По-перше, проведення ПФДВП повинно ґрунтуватись на принципах законності, дотримання прав і свобод людини і громадянина, об'єктивності, всебічності та повноти досліджень, проведених з використанням сучасних досягнень науки і техніки а також незалежності та неупередженості спеціаліста поліграфа.

Проведення тестування на поліграфі повинно також здійснюватися з дотриманням принципів гласності та добровільності, які виражаються у завчасному повідомленні опитуваної (досліджуваної) особи про можливість, терміни, мету та порядок його проведення, що у свою чергу передбачає отримання від неї обов'язкової письмової заяви про її згоду (незгоду) на участь у проведенні ПФДВП.

Принцип неупередженості передбачає собою неупереджене ставлення спеціаліста поліграфа до особи, відносно якої виникли сумніви в Ініціатора щодо правдивості та повноти наданих нею інформаційних даних.

Опитувана (досліджувана) особа повинна знати, з якого приводу відносно неї проводиться дана процедура, і перед початком ПФДВП має бути ознайомлена з тематикою опитування (дослідження), а також має право відмовитись від даної процедури на будь-якому етапі її проведення.

Забороняється здійснення дій, що принижують честь опитуваної (досліджуваної) особи, її людську гідність чи створюють загрозу для її життя і здоров'я, а також примушування до давання згоди на участь в ПФДВП.

Відмова від участі в ПФДВП не може бути підставою для прийняття будь-яких рішень (заходів), які би обмежували права особи, що відмовилась від такого дослідження і не є доказом приховування такою особою інформації, яка цікавить замовника (Ініціатора).

Що саме, коли і в якому обсязі повідомляти особі, яку перевіряють, про результати тестування на поліграфі, вирішує одноосібно Ініціатор перевірки.

Інформація, отримана в процесі проведення ПФДВП, а також міститься в матеріалах ПФДВП, не підлягає розголошенню без згоди опитуваної (досліджуваної) особи, за винятком випадків, передбачених чинним законодавством України.

Умови зберігання і використання матеріалів ПФДВП повинні виключати можливість їх втрати, перекручування або несанкціонованого доступу до них.

Для забезпечення об'єктивності результатів ПФДВП повинні бути дотримані певні технічні умови щодо стану приміщення в якому буде проводитись процедура опитування (дослідження) осіб.

Для проведення ПФДВП використовується спеціально обладнане або пристосовується наявне службове приміщення, яке повинно відповідати таким вимогам:

- площа приміщення – від 12 м²;
- висота стелі – не менше 2,5 м;
- стіни приміщення мають бути пофарбовані в нейтральні пастельні кольори (світло-бежевий, білий, сірий і т. ін.), без деталей (картин, календарів, оздоблення тощо), які відвертають увагу;
- захищеність від впливу зовнішніх факторів (яскраве світло, шум, вібрація, будь-які перешкоди та інші фактори), які можуть вплинути на об'єктивність опитування;
- бажана наявність санвузла;
- наявність зручного крісла для опитуваної особи та стола зі стільцем для спеціаліста поліграфа;
- опитування (дослідження) осіб здійснюється в умовах комфортної температури та вологості повітря для проведення опитування;
- місце проведення ПФДВП та відповідна техніка повинні забезпечувати безпеку для життя та здоров'я осіб, що задіяні у цьому процесі.

Потрібно унеможливити раптові телефонні дзвінки, вхід до приміщення сторонніх осіб, гучні вигуки чи розмови працівників у сусідніх приміщеннях, коридорах.

Важливу роль для результатів ПФДВП відіграє належний фізичний і психологічний стан опитуваної (досліджуваної) особи.

ПФДВП не проводиться, якщо у особи:

- гострий період соматичних захворювань;

- гострий больовий синдром;
- інтоксикація організму;
- захворювання, що супроводжуються явно вираженою серцево-судинною чи дихальною недостатністю;
- травми, анатомічні дефекти та обмороження пальців рук, ніг, ампутація верхніх та нижніх кінцівок;
- перебування особи у стані алкогольного, наркотичного сп'яніння або під впливом психотропних речовин, будь-яких медикаментів, що впливають на функціонування центральної нервової, серцево-судинної чи дихальної системи;
- фізичне або психічне виснаження, а також якщо особа перебуває в стані сонливості або неконтрольованого перезбудження, не може координувати свої рухи тощо (наприклад перебування підозрюваного в слідчому ізоляторі, в переповнених камерах не сприяє оптимізації його стану).

ПФДВП не проводиться відносно особи, яка перебуває в стані вагітності (проводиться лише за ініціативи самої вагітної).

ПФДВП також не проводиться:

- з метою прогнозування дій опитуваної (досліджуваної) особи або її намірів, не підкріплених конкретними діями;
- щодо осіб молодше 14 років (ПФДВП особи від 14 до 16-річного віку виконується лише за наявності письмової згоди батьків або законних представників цієї особи; під час досудового розслідування щодо осіб, які не досягли віку 18 років здійснюється з отриманням умов передбачених КПК України);
- у разі, якщо спеціаліст поліграфа знаходиться в службовій або іншій залежності від опитуваної (досліджуваної) особи, а також за наявності інших обставин, що дають підставу вважати, що спеціаліст поліграфа особисто, прямо чи опосередковано зацікавлений у необ'єктивному результаті проведення ПФДВП.

При наявності причин, що перешкоджають проведенню ПФДВП, таке дослідження слід призупинити. Питання про його відновлення вирішується спеціалістом поліграфа спільно з Ініціатором залежно від можливості усунення причин, що перешкоджають проведенню ПФДВП.

Слід також дотримуватись і **загальних умов організації та проведення ПФДВП**, до яких потрібно віднести наступні:

- організаційне забезпечення ПФДВП на всіх стадіях його проведення здійснює Ініціатор дослідження (далі – Ініціатор);
- Ініціатором може виступати посадова особа, яка здійснює провадження, керівник відповідного відомства/підрозділу, його заступники, прокурор (процесуальний керівник досудового розслідування) а також особа, щодо якої висунуті сумніви стосовно правдивості наданої нею інформації;
- Ініціатор у порядку, передбаченому чинним законодавством України, заздалегідь надає спеціалісту поліграфа інформацію і матеріали, необхідні для проведення ПФДВП, характер і обсяг яких визначає спеціаліст поліграфа;

- терміни проведення ПФДВП визначаються спеціалістом поліграфа спільно з Ініціатором з урахуванням часу, необхідного для підготовки та проведення ПФДВП;

- на Ініціатора покладається обов'язок із забезпечення прибуття особи, щодо якої планується проведення ПФДВП, у встановлений час і місце, а також щодо забезпечення безпеки проведення ПФДВП;

- у разі присутності при проведенні ПФДВП (за умови надання такої згоди спеціалістом поліграфа) Ініціатор повинен строго слідувати отриманим від спеціаліста поліграфа інструкціям, не втручатися в його дії, не робити будь-яких зауважень або заяв без узгодження з ним.

З метою підвищення результативності ПФДВП його слід проводити в умовах, що виключають спілкування опитаного (досліджуваного) з особами, які безпосередньо не задіяними в організації і проведенні дослідження. Рішення про присутність в приміщенні, в якому проводиться ПФДВП, інших осіб крім спеціаліста поліграфа і опитуваної (досліджуваної) особи приймається спеціалістом поліграфа спільно з Ініціатором відповідно до вимог чинного законодавства України.

Тривалість процедури ПФДВП без перерви не повинно бути більше однієї години. При великому обсязі завдань, поставлених перед спеціалістом поліграфа, ПФДВП слід проводити поетапно, бажано в різні дні. Тестування на поліграфі доцільно проводити в першій половині дня (після гарного сну і легкого сніданку опитуваної (досліджуваної) особи).

Щодо отримання об'єктивних результатів ПФДВП, то слід зазначити, що практикою напрацьована певна послідовність дій – етапів, через які повинно проходити кожне дослідження із використанням поліграфа.

До таких **обов'язкових етапів проведення психофізіологічного дослідження з використанням поліграфа** слід віднести:

- підготовку до проведення ПФДВП;
- передтестову бесіду спеціаліста поліграфа з опитуваною (досліджуваною) особою (включає в себе з'ясування в особи її фізичного та психічного стану та добровільності на проходження ПФДВП, а також заповнення заяви про надання добровільної згоди на проходження ПФДВП із використанням поліграфа (додаток 1). Заяву особа заповнює власноруч. У випадку відмови ПФДВП особи не проводиться);
- інструктування опитуваної (досліджуваної) особи щодо порядку проведення тестування на поліграфі і закріплення датчиків;
- обговорення питань, які будуть задаватись особі під час ПФДВП;
- тестування на поліграфі;
- попередня оцінка отриманих даних ПФДВП;
- заключна співбесіда;
- остаточна обробка та аналіз результатів;
- підготовка висновку.

У процесі проведення ПФДВП особа має право в будь-який момент відмовитись від подальшої участі в його проведенні.

При проведенні ПФДВП може здійснюватися аудіо-, відеозапис в установленому чинним законодавством України порядку (при провадженні судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа відеозапис слід проводити синхронно з реєстрацією фізіологічних показників).

Слід зазначити, що добровільна згода особи є невід'ємною складовою процедури проведення ПФДВП. Така згода закріплюється шляхом підписання заяви про згоду на проходження експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа. А правомірність отримання інформації від опитуваної (досліджуваної) особи має забезпечуватися положеннями ч.1 ст. 32 Конституції України відповідно до якої не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. Тобто, надаючи добровільну згоду така особа вправі отримати відповідні гарантії збереження інформації, яка проговорюватиметься під час проведення ПФДВП. Ця позиція підтверджується тим, що перед початком тестування опитувана (досліджувана) особа попереджається про конфіденційність співбесіди і про те, що результати тестування будуть відомі лише певному колу осіб (зазвичай це ініціатор дослідження), тобто спеціалістом поліграфа вже надаються певні гарантії щодо нерозповсюдження отриманих відомостей.

Особи, які мали доступ до інформації про факт, процедуру та результати опитування (дослідження) осіб, повинні забезпечувати її конфіденційність. За порушення конфіденційності цієї інформації винні особи несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України.

Для отримання згоди на проходження ПФДВП забороняється чинити тиск на особу, стосовно якої передбачається його виконання. Відмова особи від участі в проведенні ПФДВП не повинна мати за собою обмеження її законних прав та інтересів.

Спеціаліст поліграфа зобов'язаний:

- інформувати опитувану (досліджувану) особу про причини проведення ПФДВП;
- у будь-який момент на вимогу опитуваної (досліджуваної) особи припинити ПФДВП;
- виключити питання, на які опитувана (досліджувана) особа відмовляється відповідати;
- задавати питання з урахуванням уточнень опитуваної (досліджуваної) особи;
- під час виконання ПФДВП усі питання, що задаються опитуваній (досліджуваній) особі, повинні бути попередньо з ним обговорені і в своєму змісті не обмежувати конституційні права особистості;
- спеціаліст поліграфа повинен всіляко запобігати можливим негативним наслідкам своєї професійної діяльності і не допускати будь-яких

дій, що загрожують недоторканності особи, завдають шкоди діловій репутації або принижують честь і гідність людини;

- у разі втручання сторонніх осіб у діяльність спеціаліста поліграфа останній повинен негайно повідомити у встановлений порядок про це Ініціатора, своє керівництво та припинити роботу.

Особи, які безпосередньо працюють з можливим кандидатом на проходження ПФДВП (слідчі, оперативні працівники, особи, що здійснюють конвоювання тощо) в спілкуванні з ним не повинні повідомляти відомості, які можуть бути відомі тільки винній особі (умови вчинення злочину, вид та особливості знаряддя вчинення злочину, докази, залишені на місці злочину, транспорт, який використовувався злочинцями тощо) а також сприяти обмеженню надходження подібної інформації від інших осіб. У протилежному випадку надходження такої інформації до особи, яка буде проходити ПФДВП суттєво ускладнюватиме роботу спеціаліста поліграфа.

РОЗДІЛ 2. Призначення і проведення психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів

2.1. Упровадження психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа у практику оперативно-розшукової діяльності

Розвиток емпіричних наук сучасності, зокрема: медицини, біології, психології, дав підстави для розроблення різноманітних технологій для «детекції брехні». Упровадження в оперативно-розшукову діяльність та слідчу практику поліграфа надало можливості використання цього приладу на виявлення неправди та нещирості в показаннях, свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених та інших учасників кримінального процесу у розслідуванні кримінальних правопорушень, а також особи які не є учасниками кримінального провадження але володіють певною інформацією щодо злочину який вчинено або готується.

Сьогодні в органах Національної поліції практика застосування поліграфа в межах оперативно-розшукових заходів та на стадії досудового розслідування стає все більш поширеною і необхідною у зв'язку з високою ефективністю даного методу отримання об'єктивної інформації.

Слід зазначити, що сучасна вітчизняна нормативно-правова база застосування поліграфа практично зводиться до відомчих наказів та окремих законодавчих актів України. Але попри слабку нормативну базу, окрім приватного застосування, Україна вже має достатній досвід застосування поліграфів та їх результатів і у діяльності державних органів. Це досвід напрацьований на основі дії наказу МВС України «Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ» № 743 від 28.08.2001 р., в якому поліграф запроваджувався у сферу правоохоронних органів України з ліквідацією обмежених можливостей застосування цього приладу в оперативно-розшуковій діяльності. Результати впровадження поліграфа у низці областей (Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Черкаська області та м. Київ) показали свої здобутки, особливо у розкритті тяжких злочинів та встановлення винуватих осіб що їх вчинили. На основі цього наказу була розроблена Концепція впровадження комп'ютерних технологій з використанням поліграфа у систему МВС України з програмою її реалізації. З урахуванням виправлених помилок МВС України запровадило черговий наказ від 28.07.2004 р. № 842 «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» (zareestrovaniy у Мін'юсті України 27.10.2004 р. № 1365/9964). Даний документ офіційно закріпив перехід від експерименту до застосування поліграфа при проведенні кадрових і службових перевірок під час професійно-психологічного відбору на службу та навчання (п. 2.5). До цього наказу була видана та затверджена

«Інструкція про порядок використання в діяльності ОВС поліграфів (комп'ютеризованих приладів реєстрації психофізіологічних реакцій людини)» № 1373/9972, що значно розширило можливості застосування поліграфа у кримінальному судочинстві України. Нажаль, слід констатувати, що після затвердження рішення колегії МВС України від 25.07.2008 р. № 17км/1 «Програми протидії злочинам проти життя та здоров'я проти особи на 2008-2012 роки», в якому п. 4.23 передбачалося системне використання поліграфа та отриманих за допомогою його результатів у роботі ОВС, спрямованих на ефективне розкриття злочинів проти життя та здоров'я людини, цей процес загальмувався в силу політичної ситуації, яка склалася в нашій країні.

Не менш важливим відомчим нормативно-правовим актом став наказ Міністерства доходів і зборів України «Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів» № 329 від 02.08.2013 р., зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11.10.2013 р. за № 1748/24280. Діяльність цього наказу направлена на поліпшення ефективності роботи Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів, попередження та виявлення корупційних, інших правопорушень у сфері службової діяльності, дієвого супроводження оперативно-службової діяльності, а також покращення роботи з персоналом. На основі наказу розроблено «Інструкцію щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі Міністерства», яка визначила основні напрями, принципи та умови використання поліграфів у діяльності Міндоходів та його територіальних органів. Сферами використання поліграфа у межах цього відомства відповідно до інструкції визнано: сприяння оперативно-розшуковій діяльності; проведення перевірок кандидатів при прийомі на роботу; проведення службових розслідувань і перевірок, профілактичних заходів.

Безперечно важливим на часі стало видання наказу в Міністерстві оборони України та Збройних сил України «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних сил України» № 164 від 14.04 2015 р., діяльність якого спрямована на покращення якості роботи з персоналом при прийнятті (поновленні) на військову службу за контрактом, призначенні (переміщенні) осіб офіцерського складу на посади номенклатури призначення Міністра оборони України, при вступі громадян України на державну службу та їх призначення на посади у структурні підрозділи Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України, а також попередження та виявлення корупційних, інших правопорушень у сфері службової діяльності. До цього наказу розроблена «Інструкція про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних сил України», зареєстрована в Міністерстві юстиції України 29.04.2015 р. за № 477/26922. Вона визначає основні принципи, напрями, умови, порядок організації проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та

Збройних сил України. Інструкція стосується специфіки військової сфери діяльності та компетенції, які їй належать.

Знайшов відображення поліграф і в Законі України «Про Національну поліцію», який набрав чинності з 07 листопада 2015 року. І, зокрема, ч. 2 ст. 50 цього Закону, визначено конституційні вимоги щодо порядку проходження тестування громадян на поліграфі, які виявили бажання вступити на службу до Національної поліції.

Слід наголосити, що наявний міжнародний досвід використання поліграфа, існуюче законодавство України, методики, які використовуються для поліграфологічного тестування осіб, та їх наукове обґрунтування дозволяють стверджувати про можливість застосування поліграфа і в українському судочинстві. Так, стосовно правових підстав та можливостей застосування поліграфа у оперативно-розшуковій діяльності вважаємо, що цей захід можна використовувати під час проведення опитування (дослідження) осіб (п. 1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Окрім цього такий підхід відповідає вимогам ст. 28 Конституції та ч. 16 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», – для одержання інформації забороняється застосовувати технічні засоби які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу, так як поліграф є високоточним приладом який не завдає шкоди життю та здоров'ю людини, адже ніяким чином не впливає на організм а лише знімає певні його показники. Тим більше що ПФДВП проводиться лише при добровільній згоді особи, правдивість показань якої буде перевірятись.

Підставами застосування опитування (дослідження) осіб із використанням поліграфа у ОРД є загальні підстави, передбачені ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Тобто можна сказати, що використання поліграфа при опитуванні (дослідженні) осіб є різновидом оперативно-розшукового заходу – опитування, та являє собою бесіду, що проводиться за спеціальними методиками з особою, яка опитується з фіксацією її психофізіологічних параметрів (реакцій) на поставлені запитання.

Саме при реєстрації фізіологічних реакцій людини (стимулів) під час проведення ПФДВП, у спеціаліста поліграфа формується думка про наявність (відсутність) інформації, яку приховує особа, що проходить спеціальне дослідження.

Метою проведення опитування (дослідження) осіб є отримання ймовірної та орієнтувальної інформації, яку іншим шляхом отримати неможливо, для з'ясування ступеня її достовірності та повноти, отримання додаткових відомостей, які можуть використовуватись в службовій діяльності.

У п. 6.8 розділу VI «Психологічна експертиза» наказу № 1350/5 «Про внесення змін в наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5», та внесених змін частину Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз і експертних досліджень, від 27.06.2015 року, закріплена можливість проводити опитування із застосуванням

спеціального технічного засобу – комп’ютерного поліграфа з метою отримання орієнтуючої інформації. Відповідно до п.6.8.1. зазначеного наказу **предметом опитування** із застосуванням спеціального технічного засобу – комп’ютерного поліграфа є **отримання орієнтувальної інформації щодо:**

- ступеня вірогідності повідомленої інформації опитуваною особою;
- повноти наданої опитуваною особою інформації;
- джерел отримання опитуваною особою інформації;
- уявлення опитуваної особи про конкретну подію;
- іншої орієнтуючої інформації, яка необхідна для конструювання версій розслідування конкретних подій.

Якщо говорити про розслідування злочинів та кримінальний процес, то слід відзначити, що результати опитування осіб із використанням поліграфа, що були документально зафіксовані (ч.ч. 1, 2 ст. 99 КПК України) окрім орієнтовного значення можуть також виступати і як джерела доказів.

Тобто, у межах ОРД поліграф може бути правомірно застосований для перевірки правдивості показів очевидців або осіб, яким відомі важливі відомості про вчинену подію або ту, що готується, у зв’язку з чим можна стверджувати, що **опитування з використанням поліграфа сприяє:**

- отриманню від опитуваної (досліджуваної) особи фактичних даних, що мають значення для своєчасного проведення ОРД і слідчих (розшукових) дій, а також для виявлення, попередження, припинення і розкриття злочинів (наприклад: щодо виявлення членів та визначення структури злочинної групи, встановлення учасників групового злочину, ролі кожного злочинця тощо);
- ефективному розшуку осіб, які переховуються від оперативних підрозділів, слідства і суду або ухиляються від кримінального покарання, або без вести зниклих осіб;
- оцінці достовірності інформації, що повідомляється опитуваною (досліджуваною) особою;
- перевірку опитуваної (досліджуваної) особи на причетність до підготування або вчинення протиправних дій;
- прийняття рішення щодо допуску до участі в ОРД або доступу до матеріалів, отриманих в результаті її здійснення;
- прийняття рішення щодо встановлення або підтримання з особою відносин співробітництва при підготовці чи проведенні оперативно-розшукових заходів;
- прийняття рішення щодо надання допуску до відомостей, що становлять державну таємницю.

Варто наголосити, що актуалізації проведення поліграфного тестування додають умови, в яких передбачається, що *людина, по-перше, вчинила досліджувану фізичну дію, по-друге, може приховувати інформацію про вчинення такої дії, по-третє, у людини «...на перше місце висувається завдання уникнення можливого розкриття брехні і подальшого покарання за неї»*. При таких умовах доцільність проведення опитування з використанням поліграфа

стає реальною, оскільки така людина готова проявляти максимальну завзятість у приховуванні інформації за допомогою брехні, і іншими методами отримати її не представляється можливим.

У ситуації опитування (дослідження) особи із використанням поліграфа задавання питань як пред'явлення семантичного стимулу ініціює мимовільну оцінку його значущості особою, що перевіряється. При цьому «брехун» виходить з потреби уникнути негативних наслідків, які прогножуються у зв'язку з розкриттям інформації. У той же час актуалізована потреба і прогноз негативних наслідків є факторами, що збільшують значимість задавати питання і розвиток негативних емоцій. З цього поєднання випливає, що питання, на які опитувана (досліджувана) особа збирається збрехати, стають для неї значущими, а брехня, викриття якої може призвести до негативних наслідків, супроводжується негативними переживаннями. Тому «феномен брехні неминуче включає в себе емоційний компонент», а в процес приховування інформації при відповідях на питання про карані дії мимоволі вплітаються емоційні стани цієї особи, що спричиняє за собою появу особливого ставлення до них під час проведення ПФДВП.

Упровадження такого пізнавального інструменту як опитування (дослідження) осіб із використанням поліграфа в ОРД не завжди вказує на одноосібне проведення його працівником оперативного підрозділу, адже воно потребує спеціальних знань та відповідних навичок і може здійснюватися з використанням допомоги кваліфікованого спеціаліста поліграфолога.

Опитування (дослідження) осіб із використанням поліграфа повинні проводити спеціально підготовлені співробітники оперативних і оперативно-технічних підрозділів або сторонні фахівці, які пройшли відповідну підготовку та мають досвід використання поліграфа.

Спеціаліст поліграфа, якого залучають до процесу опитування (дослідження) осіб, надає, насамперед, орієнтувальну інформацію про зміни психологічних станів опитуваного (досліджуваного) залежно від поставлених запитань. Крім того, він може надавати пояснення з приводу результатів ПФДВП. Виходячи з цього, спеціаліст поліграфа повинен тлумачити психофізіологічні зміни опитуваного (досліджуваного) не під час самого комунікативного процесу, а після нього, оскільки виконує в ній винятково роль технічного супроводження.

Таке опитування (дослідження) осіб повинно проходити на підставі відповідних завдань оперативних підрозділів з дотриманням норм чинно діючого вітчизняного законодавства.

Досить часто, намагаючись отримати добровільну згоду на проведення опитування (дослідження) осіб із використанням поліграфа, спеціаліст поліграфа змушений долати опір потенційного кандидата на тестування. Здебільшого, кількість тих, хто відмовляється – особи, які мають безпосереднє відношення до розслідуваної події злочину або зробили у своєму житті протиправні дії, розкриття яких для них небажане. У межах ОРД результат у

вигляді відмови особи також є результатом і може бути використаний для подальшого діяльності та планування.

Як показує практика, оперативним співробітникам та слідчим, на етапі призначення ПФДВП, зборі матеріалів та складанні тестів, з метою подальшого інформування спеціаліста поліграфа доцільно звертати увагу на:

- умови вчинення злочину: місце, час доби, характерні погодні умови, спосіб проникнення і відходу злочинця, вид та розмір завданих збитків;
- вид та особливості знаряддя вчинення злочину;
- перешкоди та умови, що полегшували вчинення злочину;
- особливості об'єкту злочину;
- докази, залишені на місці злочину: особисті речі, знаряддя злочину;
- предмети, вилучені злочинцем з місця події, і їх кількість;
- транспорт, що використовувався злочинцями;
- характерні ознаки жертви: стать, вік, зріст, статура, особливі прикмети (татування, фасон і колір одягу тощо);
- особливі прикмети особи, яка вчинила злочин;
- показання свідків;
- місця зберігання викраденого;
- інше.

Бажано, щоб означена вище інформація була збережена у вигляді фотографій (фототаблиць), з якими обов'язково слід ознайомити спеціаліста поліграфа, що буде проводити опитування.

Порядок підготовки і проведення опитування (дослідження) осіб із використанням поліграфа.

Опитування (дослідження) осіб із використанням поліграфа здійснюється тільки після отримання письмової згоди особи, яка підлягає дослідженню, зафіксованої в Заяві про згоду на проходження спеціального психофізіологічного дослідження.

Для отримання згоди на проходження ПФДВП не можна чинити тиск на особу, щодо якої передбачається його проведення. Відмова такої особи від участі в проведенні ПФДВП не повинна містити собою обмеження законних прав та інтересів цієї особи.

Отримання попередньої усної згоди на проходження ПФДВП від опитуваної (досліджуваної) особи забезпечує Ініціатор. Письмову згоду на участь у ПФДВП особа надає безпосередньо у присутності спеціаліста поліграфа.

Спеціаліст поліграфа зобов'язаний:

- інформувати опитувану (досліджувану) особу про причини опитування (проведення ПФДВП);
- у будь-який момент, на вимогу опитуваної (досліджуваної) особи, припинити тестування;
- виключити питання, на які опитувана (досліджувана) особа відмовляється відповідати;

- задавати питання з урахуванням уточнень, отриманих від опитуваної (досліджуваної) особи.

Спеціаліст поліграфа зобов'язаний припинити проведення ПФДВП у наступних випадках:

- якщо спеціаліст поліграфа знаходить підстави для незадовільної оцінки стану здоров'я опитуваної (досліджуваної) особи або можливості погіршення її здоров'я у процесі проведенням ПФДВП;

- при відмові опитуваної (досліджуваної) особи від участі в продовженні ПФДВП;

- при неадекватності психофізіологічних реакцій опитуваної (досліджуваної) особи;

- у разі агресивної поведінки опитуваної (досліджуваної) особи під час проведення ПФДВП;

- у разі порушення відповідності умов проведення ПФДВП необхідним методичним вимогам.

Під час проведення ПФДВП всі питання, що задаються опитуваній (досліджуваної) особі, повинні бути попередньо з нею обговорені і в своєму змісті не обмежувати її конституційні права та гарантії.

Порядок організації проведення ПФДВП поки що нормативно не врегульований, але логічною є процедура, відповідно до якої для організації проведення ПФДВП під час здійснення оперативно-розшукової діяльності до відповідних оперативних, оперативно-технічних підрозділів або сторонніх спеціалістів, які пройшли відповідну підготовку та мають досвід використання поліграфа направляється завдання/лист-запит (додатки 2 та 3).

У разі звернення до сторонніх спеціалістів поліграфа, обов'язково слід пам'ятати про наявність інформації з обмеженим доступом (державна таємниця, для службового користування) та спеціальний режим доступу та допуску до неї. У зв'язку з чим слід ретельно підходити до підбору інформації, яку можна надавати спеціалісту, залежно від наявності у нього відповідного допуску.

Терміни виконання ПФДВП визначається з урахуванням часу, необхідного для підготовки та організації роботи спеціаліста поліграфа.

Порядок призначення ПФДВП під час виконання ОРД.

Ініціатор заповнює бланк завдання, в якому вказуються:

- короткі установчі дані на особу, яка підлягає опитуванню (дослідженню);
- підстави та мету проведення ПФДВП;
- питання, які потребують з'ясування в процесі ПФДВП;
- кому надати результати ПФДВП.

До остаточного затвердження завдання воно може попередньо узгоджуватися з виконавцем, якому надано право проведення ПФДВП. При цьому уточнюються питання, які потребують з'ясування в процесі ПФДВП; уточнюються терміни проведення ПФДВП; визначаються заходи щодо організаційного та оперативного забезпечення ПФДВП.

Завдання на проведення ПФДВП Ініціатор затверджує у керівника підрозділу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність.

Посадова особа, яка підписала завдання, несе персональну відповідальність за достовірність викладених у ньому відомостей, керівник підрозділу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність – за обґрунтованість і законність проведення ПФДВП.

Затверджене завдання (лист-запит) Ініціатор направляє до відповідного оперативного, оперативно-технічного підрозділу або стороннього фахівця, який пройшов відповідну підготовку та має досвід використання поліграфа.

У разі оперативної необхідності, доцільно здійснювати ПФДВП за усним дозволом керівника підрозділу – Ініціатора за згодою керівника підрозділу, що має право проведення ПФДВП (або стороннього фахівця), з обов'язковим подальшим, протягом 48 годин, письмовим оформленням завдання.

Ініціатор надає, з урахуванням таємності та наявності допуску до відповідної інформації, спеціалісту поліграфа інформацію і матеріали (оперативні та особисті справи, фото-, аудіо- та відеоматеріали, довідки, повідомлення, висновки експертиз тощо), необхідні для організації конкретного ПФДВП. Характер і обсяг матеріалів і інформації визначає спеціаліст поліграфа за домовленістю з Ініціатором.

Ініціатор здійснює організаційне та оперативне забезпечення ПФДВП на всіх етапах його проведення.

На Ініціатора покладається забезпечення прибуття особи, щодо якої планується проведення ПФДВП, у встановлений час і місце.

Ініціатор рекомендує особам, які направляються на ПФДВП, напередодні дослідження виключити важкі фізичні або психічні навантаження, вживання алкогольних напоїв та психотропних речовин.

ПФДВП проводиться в ізолюваному службовому кабінеті або іншому ізолюваному приміщенні, що відповідає загальним санітарно-гігієнічним нормам для житлових приміщень. Відповідність умов проведення ПФДВП необхідним методичним вимогам визначає фахівець.

ПФДВП проводиться державною або іншою, за вибором опитуваної особи, мовою. При необхідності Ініціатор може залучити до проведення ПФДВП перекладача.

Рішення про присутність в приміщенні, в якому проводиться ПФДВП, інших осіб крім спеціаліста поліграфа і опитуваної (досліджуваної) особи приймається поліграфологом спільно з Ініціатором.

При проведенні ПФДВП може здійснюватись аудіо- або відеозапис із повідомленням про це опитуваної (досліджуваної) особи і письмовим підтвердженням її згоди.

У разі припинення ПФДВП питання про його подальше проведення вирішується спеціалістом поліграфа спільно з Ініціатором залежно від можливості усунення причин, що перешкоджають проведенню ПФДВП.

Оформлення, використання і зберігання результатів проведення ПФДВП.

Після закінчення процедури опитування (дослідження) особи спеціаліст поліграфа готує довідку про результати проведення ПФДВП (далі - довідка).

У довідці повинні бути вказані:

- час початку та закінчення проведення опитування (дослідження) особи;
- посада, прізвище, ім'я та по батькові спеціаліста поліграфа;
- номер документа, що засвідчує проходження відповідної підготовки спеціалістом поліграфа, ким виданий цей документ;
- посада, прізвище, ім'я та по батькові Ініціатора;
- назва та модель поліграфа, який використовувався, та кількість каналів, що забезпечують реєстрацію психофізіологічних показників особи;
- місце проведення опитування (дослідження) особи;
- прізвище, ім'я та по батькові опитуваної (досліджуваної) особи;
- підстава для проведення опитування (дослідження) особи;
- мета проведення опитування (дослідження) особи;
- факт отримання письмової згоди опитуваної (досліджуваної) особи на проведення ПФДВП;
- питання, що перевірялися відповідно до поставленого завдання;
- опис отриманих результатів та психофізіологічних реакцій особи за кожним із пред'явлених тестів;
- обґрунтовані висновки;
- додаткова інформація, що була отримана в процесі проведення ПФДВП особи;
- інші значущі особливості проведення ПФДВП і поведінки опитуваної (досліджуваної) особи, представлений аналіз результатів зареєстрованих психофізіологічних даних, з яких випливають висновки спеціаліста поліграфа;
- перелік документів, що додаються до довідки;
- посада та підпис спеціаліста поліграфа, який проводив опитування особи.

Якщо при проведенні опитування (дослідження) особи встановлено важливі обставини, які не стосувалися предмету тестування і не визначалися в завданні, то про них спеціаліст поліграфа окремим пунктом зазначає в підготовленій ним довідці.

У зміст довідки не слід вносити жодні персональні дані особи, окрім анкетних даних (прізвище, ім'я та по батькові) та відомостей, що стосуються обставин, які перевірялися.

У довідці обов'язково зазначається, що висновки носять ймовірний та орієнтувальний характер, і не можуть бути використані як доказ.

Інформація, що викладена в довідках та матеріалах опитування осіб містить інформацію з обмеженим доступом, гриф якої визначає Ініціатор при розробці завдання відповідно до чинного законодавства. Для решти документів гриф обмеження доступу надається з урахуванням грифа завдання та доданих до нього матеріалів.

Порядок обліку, зберігання, використання та знищення матеріалів опитування осіб, які містять інформацію з обмеженим доступом, здійснюється відповідно до чинного законодавства.

Довідка передається особисто Ініціатору, або особі що затвердила завдання, або направляється на адресу Ініціатора в запечатаному пакеті з позначкою «Особисто», але у будь якому випадку з дотриманням вимог секретного діловодства. Порядок зберігання та поводження з довідкою та матеріалами ПФДВП повинні відповідати встановленим вимогам.

Спеціаліст поліграфа не зобов'язаний давати відповіді на питання, які не передбачені завданням на проведення ПФДВП.

Отримана в результаті проведення ПФДВП інформація, яка потребує негайної перевірки і реалізації, може бути повідомлена Ініціатору до оформлення довідки усно.

Довідка повинна бути підготовлена для надання Ініціатору протягом 10 діб з дня проведення ПФДВП.

За запитом Ініціатора про відображення в укладенні аналізу і оцінки зареєстрованих психофізіологічних даних, з яких впливають висновки спеціаліста поліграфа, довідка надається протягом 30 діб з дня проведення ПФДВП.

Матеріали проведення ПФДВП (завдання на проведення ПФДВП, заяву про згоду на проходження ПФДВП, записи психофізіологічних даних, аудіо- та відеозаписи, робочі журнали, тести для проведення опитування (дослідження) особи, копія висновку спеціаліста і т.д.) зберігаються в підрозділі-виконавця ПФДВП, як правило, протягом року.

Пред'явлення опитуваній (досліджуваних) особі результатів проведення ПФДВП здійснюється на її вимогу.

Матеріали ПФДВП можуть бути використані в науково-дослідній та навчально-методичній роботі тільки після виключення з них анкетних даних опитаних (досліджених) осіб та інформації з обмеженим доступом.

Слід пам'ятати, що відповідно до ч.3 ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» особи, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, зобов'язані зберігати таємницю, що стала їм відома. Розголошення цієї таємниці тягне за собою відповідальність відповідно до чинного законодавства України, окрім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини та її законні гарантії.

Ще одним аспектом, на який слід звернути увагу при співпраці із спеціалістом поліграфа у межах ОРД є з'ясування можливості залучення поліграфолога до виконання оперативно-розшукових завдань, якщо таке співробітництво буде пов'язано з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Слід зазначити, що Закон України «Про інформацію» серед інформації з обмеженим доступом професійної таємниці не передбачає. Правовий стан

інформації, яку прийнято вважати професійною таємницею регламентується залежно від певної галузі відповідними нормативними актами (адвокатська таємниця – ст. 22 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», лікарська таємниця – ст. 40 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я», нотаріальна таємниця – ст. 8 ЗУ «Про нотаріат», журналістська таємниця – п. 11 ч. 2 ст. 26 ЗУ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ч. 3 ст. 25 ЗУ «Про інформацію», таємниця сповіді - ч. 5 ст. 3 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» тощо).

Тобто, у зв'язку із відсутністю відповідної правової регламентації в Україні, склалась ситуація, в якій при фактично діючій галузі надання поліграфологічних послуг відсутні правові гарантії захисту інформації яку отримує спеціаліст поліграфа під час своєї професійної діяльності.

Інформація, з якою доводиться працювати спеціалісту поліграфа відноситься саме до професійної таємниці і потребує відповідної правової регламентації, адже: така інформація довіряється спеціалісту поліграфа у зв'язку із виконанням ним своєї професійної діяльності; професію «експерт-поліграфолог» з 2010 р. внесено до Національного класифікатора професій (ДК: 003 «Класифікатор професій», Код 2144.2 – «експерт-поліграфолог») і фахівці цієї професії вже тривалий час активно працюють на підприємствах, установах, організаціях різних форм господарювання; заборону на поширення довіреної інформації, яка може зашкодити правам або законним інтересам довірителя, поки не встановлено законом, але такий результат маємо у зв'язку з неналежним приділенням уваги законодавцем цьому питанню; інформація отримана поліграфологом досить специфічна, адже може включати як суто персональні дані так і іншу охоронювану таємницю, але у зв'язку із зміною «адресата» вже не може вважатись наприклад лікарською, адвокатською або нотаріальною таємницею хоча все також потребуватиме відповідних правових гарантій її захисту.

У зв'язку з чим використання спеціалістів поліграфа як освідомлювачів, слід вважати не правомірним, такий висновок можна зробити спираючись на засади закладені у ч. 4 ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідно до яких забороняється залучати до виконання оперативно-розшукових завдань осіб, професійна діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці, якщо таке співробітництво буде пов'язано з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Отже, загалом психофізіологічне опитування (дослідження) особи в межах службової діяльності оперативного підрозділу може проводитись навіть при існуючому стані нормативно-правового регламентування цієї діяльності, адже існує певне підґрунтя активного його впровадження в ОРД. Проте бажаним було би уточнення певних принципових позицій для подолання суперечностей теоретичних та прикладних засад а також нормативного закріплення порядку проведення ПФДВП під час ОРД.

2.2. Апробація психофізіологічних досліджень осіб із використанням поліграфа у досудове розслідування

Варто зазначити, що в діяльності з розслідування злочинів використання результатів проведення ПФДВП є досить поширеним явищем, що у свою чергу сприятливо позначається на послідовності методологічного забезпечення такої практики: отримання орієнтовної криміналістичної інформації, використовуючи яку слідчий може конструювати версії; розроблення тактики і стратегії подальших процесуальних дій; встановлення причетності осіб до вчинення кримінального правопорушення; виявлення суперечностей, прогалин, неточностей, які виникають у показах певних осіб; виявлення невмотивованого обставинами психічного напруження осіб під час проведення процесуальних дій; доведення власної невинуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення тощо.

Саме завдяки отриманню доказів, сторони кримінального провадження сприяють забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів.

Доказом, відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України визнаються фактичні дані, отримані в передбаченому Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Не зважаючи на те, що на даний час серед джерел доказів результати дослідження на поліграфі не значаться, а норми КПК України не містять конкретних положень щодо застосування цього науково-технічного приладу в процесі досудового розслідування, однак результати таких досліджень в сукупності з іншими зібраними матеріалами можуть братися як докази у відкритому кримінальному провадженні. Тобто, відсутність конкретної урегульованості використання поліграфа під час досудового розслідування у КПК України не забороняє застосовувати до цієї діяльності більш загальні норми закону. Більше того, у зв'язку із відсутністю у вітчизняному законодавстві заборон та накопичення достатнього масиву емпіричного матеріалу щодо використання поліграфа та експертної діяльності на його основі, дає підстави нормативно регламентованої та реальної можливості використання результатів ПФДВП у кримінальному процесі, в результаті чого спеціалісти поліграфа можуть і повинні залучатись до кримінального судочинства під час проведення слідчих (розшукових) дій. Як показує слідча практика до таких дій відносяться експертиза, допит, пред'явлення для впізнання, обшук, слідчий експеримент тощо. У разі призначення експертизи поліграфолог отримує процесуальний статус експерта у інших випадках залучається як спеціаліст.

Важливим правовим підґрунтям у цьому питанні є Закон України «Про судову експертизу» ст. 1 якого визначає поняття судової експертизи як дослідження, виконане експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду, а ст. 7 — уповноважених суб'єктів судово-експертної діяльності. Частиною 4 ст. 7 цього Закону визначено порядок проведення експертизи іншими спеціалістами, які мають спеціальні знання в певній галузі, а ст. 10 врегульовано перелік осіб, які можуть бути судовими експертами.

Саме висновки експертів-поліграфологів будуть вважатись процесуальними джерелами доказів і відіграватимуть вагомую роль у формуванні доказової бази посадовими особами у кримінальному провадженні. У судовій практиці наявні також випадки проведення допитів самих поліграфологів як свідків щодо результатів проведених ними опитувань (досліджень) осіб та приєднання цих показань до матеріалів кримінального провадження як доказів, що по суті також вважається процесуальним джерелом доказів.

На спеціаліста поліграфа, якого залучають до участі в кримінальному провадженні як експерта-поліграфолога на підставі ч. 4 ст. 38; ч. 1 ст. 243; ст. 244 (ст. 332 під час судового розгляду) КПК України покладається проведення СПФЕВП у зв'язку з відсутністю в державних інституціях Міністерства юстиції України даного виду експертної діяльності.

Серед інших необхідних правових норм, які регулюють означену діяльність, слід відзначити:

- статті 20, 22, 47, 69, 84, 93, 101, 242 КПК України;
- статті 7, 9, 10 Закону України «Про судову експертизу»;
- ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;
- частинах 1 та 2 ст. 50 Закону України «Про Національну поліцію»;
- наказах МВС України: – «Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ» № 743 від 28.08.2001 р.; – «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України», зареєстрованого у Мін'юсті України 27.10.2004 р. № 365/9964, № 842 від 28.07.2004 р.;
- наказах інших відомств: – «Інструкції про порядок використання в діяльності ОВС поліграфів (комп'ютеризованих приладів реєстрації психофізіологічних реакцій людини)», затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 27.10.2004 р. за № 1373/9972; – «Інструкції щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі Міністерства доходів і зборів України», затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 11.10.2013 р. за № 1748/24280. Вищезазначена Інструкція на теперішній час використовується в роботі Державної фіскальної служби України; – «Інструкції

про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженої Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 р. № 53/5 та ін.

Чинним законодавством України для проведення судових експертиз, передбачена можливість залучення як експерта спеціалістів, які не є судовими експертами. Так, згідно із частиною четвертою статті 7 Закону України «Про судову експертизу» для проведення деяких видів експертиз, за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися крім судових експертів також інші фахівці з відповідних галузей знань».

Тобто чинне кримінальне процесуальне законодавство України дозволяє залучати спеціалістів поліграфа як учасників кримінального провадження (експерт, спеціаліст, свідок).

У процесі розслідування та викриття злочинів за допомогою поліграфа може бути вирішено широке коло завдань, серед них:

- виявлення серед підозрюваних осіб дійсно причетних до вчинення злочинів або іншої протиправної діяльності;
- скорочення кількості висунутих криміналістичних версій;
- усунення підозри у вчиненні злочину, якщо у опитуваної (досліджуваної) особи є алібі;
- уточнення фабули і складу злочину, іншої інформації щодо протиправної діяльності;
- виявлення членів та визначення структури злочинної групи, встановлення учасників групового злочину, ролі кожного злочинця;
- виявлення місця, де заховані речі, що мають значення для розслідування злочину (наприклад викрадене або знаряддя вчинення злочину, місця поховання трупа тощо);
- встановлення відношення підозрюваної особи до вчинення інших схожих злочинів (епізодів);
- пошук безвісти зниклих осіб;
- встановлення місцезнаходження осіб, які перебувають у розшуку;
- встановлення істинних мотивів вчинення злочинів;
- пошук замовників вбивства і його безпосередніх виконавців;
- виявлення неправдивих показів і встановлення особи або групи осіб, які ініціювали приховування об'єктивної інформації;
- виявлення псевдо потерпілих осіб;
- виявлення осіб, які передають оперативну інформацію злочинним елементам;
- визначення достовірності оперативної інформації, яка надходить від громадян;
- проведення тактики впізнання;
- проведення обшуків помешкань;
- виявлення випадків самозвинувачення;
- розслідування певних категорій злочинів (завідомо неправдивий донос; відмова від дачі показань; ухилення або неправильний переклад; злочини

сексуального характеру; злочини майнового характеру; щодо витоку секретної інформації) тощо.

Об'єктом дослідження при проведенні СПФЕВП чи ПФДВП слід вважати фізіологічні прояви перебігу психічних процесів, пов'язані зі сприйняттям, закріпленням, збереженням і подальшим відтворенням людиною інформації про певну подію, що має значення для кримінального провадження. Тому центральне місце в ньому відводиться особі – учаснику процесу (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, позивач, відповідач тощо) і якого направляють на СПФЕВП чи ПФДВП. Іншими джерелами інформації (об'єктами пізнання) для експерта є матеріали кримінального провадження, які містять відомості про показання, надані допитуваним раніше, а на основі цих даних вирішується питання щодо можливості проведення СПФЕВП, обирається конкретна методика дослідження, характер та послідовність застосування тестів. Також, об'єктами досліджень є: речові докази, зразки для порівняльного дослідження, документи, предмети, люди, тварини, а також матеріали кримінального провадження, за яким проводиться судова експертиза. Тобто, якщо об'єкт СПФЕВП чи ПФДВП – це джерело інформації, причому найрізноманітнішої, то предмет – це сама інформація, яку отримують у процесі дослідження об'єкта. Враховуючи, що психічні явища недоступні безпосередньому чуттєвому пізнанню, у предмет СПФЕВП чи ПФДВП входять також поєднані з ними фізіологічні процеси, що фіксуються за допомогою поліграфа і є об'єктивним критерієм оцінювання психічних проявів поведінки людини. З урахуванням того, що об'єктом проведення ПФЕВП чи ПФДВП є сама підекспертна особа та психофізіологічні реакції (дії і процеси), проявлені нею на пропоновані експертом-поліграфологом словесні стимули. Це дозволяє за допомогою комп'ютерного поліграфного комплексу відстежити і реєструвати динаміку психофізіологічних реакцій підекспертної особи, у відповідь на запропоновані вербальні стимули, за рахунок переведення фізіологічних показників активності дихальної, серцево-судинної систем, електричної активності шкіри, тремору тощо в електричні сигнали, перетворені в фізичні величини, які відобразилися у вигляді графіків (поліграм).

Отже **судово-психофізіологічна експертиза із застосуванням поліграфа** – це криміналістичне дослідження, спрямоване на виявлення наявності (або відсутності) в пам'яті людини інформації, яку містять ідеальні сліди (уявні образи) подій минулого.

Предметом СПФЕВП чи ПФДВП є встановлення фактичних даних про наявність в пам'яті людини інформації, носієм якої є ідеальні сліди подій минулого.

Об'єктом СПФЕВП чи ПФДВП є пам'ять людини, як невід'ємна складова частина його психіки.

Експертними завданнями СПФЕВП чи ПФДВП є діагностування наявності в пам'яті інформації, яку несе в собі ідеальний слід події минулого:

1) про вчинення підекспертним дій, пов'язаних з подією злочину; 2) про будь-які обставини події злочину.

Процесуальний порядок призначення та проведення СПФЕВП або ПФДВП є загальним. Спираючись на чинне законодавство можна навести наступний порядок проведення СПФЕВП або ПФДВП:

1. Винесення клопотанням слідчим, прокурором, адвокатом до керівника установи, яка спеціалізується на проведенні ПФДВП.

2. Залучення спеціаліста поліграфа як експерта-поліграфолога або спеціаліста до участі в кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 38; ч. 1 ст. 243; п.п. 4 та 5 ч. 2 ст. 244 КПК України) та покладення обов'язків щодо проведення СПФЕВП або ПФДВП.

3. Виконання покладених на фахівця завдань, що стоять перед експертом (спеціалістом) з дотриманням процесуальних вимог та засад організаційного, тактичного й методичного характеру.

4. Надання отриманих результатів посадовій особі, що призначила проведення СПФЕВП або ПФДВП.

Під час проведення СПФЕВП або ПФДВП забезпечується реєстрація (контроль) і аналіз (оцінювання) фізіологічних показників та психофізіологічних реакцій підекспертної (опитуваної) особи, які виникають у відповідь на запропоновані стимули, підібрані й систематизовані в особливому порядку. Тому, в цьому процесі слід розглядати й спеціальний об'єкт СПФЕВП чи ПФДВП, яким є психіка людини, і перш за все таке складне явище, як пам'ять (ідеальні сліди відображення), що виражається у здатності людини запам'ятовувати та зберігати в свідомості різні обставини, які відбувались у минулому. Зазначені елементи, що є складовими спеціального об'єкта СПФЕВП чи ПФДВП, можуть бути досліджені лише через конкретну особистість, імовірного носія значимої для слідства інформації. Відповідно, як конкретного об'єкта цієї експертизи необхідно розглядати певну особу – учасника кримінального процесу, направлено на дослідження в межах вказаної експертної діяльності. Крім основного конкретного об'єкта на експертизу подаються матеріали кримінального провадження, що містять відомості, необхідні для якісного проведення дослідження. Перевірка експертом-поліграфологом підекспертного (опитуваного) через застосування відповідних тестів на основі даних з матеріалами кримінального провадження виступає об'єктом такого дослідження. Предметом виконання СПФЕВП чи ПФДВП є інформація, пов'язана з конкретною подією злочину, та її достовірність. Іншими словами, володіння людиною ідеальними відображеннями про певну подію чи окремі її обставини, які є предметом поліграфного дослідження. Здійснюється така діяльність із залученням спеціальних знань експертів, оскільки вона являє собою складне процесуальне завдання.

Відносно **завдань** проведення СПФЕВП чи ПФДВП, то з-поміж загальнообов'язкових завдань, які передують проведенню цього спеціального

експертного дослідження, експерт-поліграфолог має пересвідчитися в не менш важливих питаннях його виконання, а саме:

- отримати від ініціатора об'єктивну характеристику про підекспертного (опитуваного) на поліграфі та його процесуальний статус у відкритому кримінальному провадженні з метою відповідного налаштування на психологічну установку щодо виконання СПФЕВП чи ПФДВП;

- у процесі експертного дослідження підозрюваного, обвинуваченого, підсудного з'ясувати наявність участі захисника, а також чи виявляє останній бажання бути присутнім під час проведення СПФЕВП чи ПФДВП. З'ясувати ставлення захисника до неї, а також до можливостей використання даних для забезпечення доказів у розслідуваному злочині;

- довідатися від підекспертного (опитуваного), чи проходив він раніше аналогічне дослідження, щодо яких питань та що показали результати висновків проведеної психофізіологічної експертизи.

Експерт-поліграфолог, з метою належної підготовки тестових запитань для підекспертного (опитуваного) **має бути обізнаний** з окремими питаннями досудового слідства, які повинен з'ясувати у самого ініціатора СПФЕВП чи ПФДВП:

- перелік копій окремих документів слідчих (розшукових) дій: протоколу огляду місця події; допиту; обшуку; експертних висновків інших проведених судових експертиз; складеного обвинувального акта чи обвинувального висновку (якщо експертиза призначалася судом) тощо. З урахуванням дотримання таємниці слідства, з переліченими вище документами експерту-поліграфологу необхідно ознайомлюватися у спеціально відведеному місці, а саме: у службовому кабінеті слідчого, іншому окремому ізольованому приміщенні для отримання на руки матеріалів кримінального провадження та забезпечення їх схоронності;

- ознайомитися з фабулою завдання розслідування й висунутими та відпрацьованими криміналістичними версіями, що є у матеріалах провадження;

- визначити оптимальний час (для ініціатора й підекспертного (опитуваного)) проведення цих спеціальних експертних досліджень.

У свою чергу, **ініціююча сторона** проведення СПФЕВП чи ПФДВП **має надати**:

- оформлену ухвалу суду про призначення цієї експертизи та завдання, які виносяться на її виконання;

- копії процесуальних та інших документів, що безпосередньо стосуються зареєстрованої події кримінального правопорушення, перелік яких був завчасно обумовлений між експертом-поліграфологом та ініціатором експертизи;

- коло питань, які цікавлять слідство для з'ясування в межах розпочатого кримінального провадження;

- кількісний та персональний склад учасників, які виявляють бажання бути присутніми під час проведення СПФЕВП чи ПФДВП.

Суттєвим питанням на стадії підготовки до проведення цієї експертизи має бути з'ясування індивідуальних особливостей підекспертного (опитуваного), зокрема: обставин добровільної згоди на вказану експертизу; віку та стану здоров'я особи; наявних захворювань чи хронічних хвороб, у тому числі залежності від алкогольних, снодійних, психотропних, наркотичних речовин та інших хімічних і біологічних препаратів тощо.

Перевірка інформації при різного роду розслідуваннях: – визначення факту вчинення протиправної дії; – звуження кола підозрюваних; – встановлення учасників вчинених протиправних дій; – встановлення факту перебільшення (зменшення) обсягу інформації підекспертною особою; – збір додаткової інформації.

Терміни проведення СПФЕВП чи ПФДВП, як правило, становлять від 10 до 15 днів (при експертному дослідженні однієї людини за одним епізодом). При збільшенні числа підекспертних осіб, епізодів злочинів, питань, поставлених на СПФЕВП чи ПФДВП, час на виконання експертизи може збільшуватися. Він розподіляється наступним чином та включає в себе:

- 1 - 2 дні на вивчення матеріалів кримінального провадження;
- 1-2 дні на організаційно-методичну підготовку до проведення ПФЕВП чи ПФДВП;
- 1-2 дні на безпосереднє проведення СПФЕВП чи ПФДВП щодо перевірки в підекспертної особи вербальної інформації відносно обставин кримінального провадження;
- 2-10 днів на підготовку експертного висновку за результатами проведеної СПФЕВП чи ПФДВП.

Категорії складності проведених СПФЕВП чи ПФДВП залежать від кількості питань, які можуть ставитися ініціюючою стороною перед експертом-поліграфологом на зазначену експертизу:

- 1-3 питання, що виносяться на СПФЕВП чи ПФДВП, — категорія справи середньої складності;
- 4-6 питань, що виносяться на СПФЕВП чи ПФДВП, — категорія справи підвищеної складності;
- 7-8 питань, що виносяться на СПФЕВП чи ПФДВП, — одинична категорія (виключні випадки). Слід зазначити, що особливу складність являє робота експерта-поліграфолога із затриманими, заарештованими (засудженими) особами, відносно яких призначено СПФЕВП чи ПФДВП. До таких складнощів можна віднести наступне:

1) підвищена психологічна і фізіологічна виснаженість підекспертних осіб через погане харчування, неможливість розслабитися і повноцінно зняти нервову напругу в умовах перебування;

2) відомча неузгодженість між судами і конвойними службами при виникненні необхідності спілкування із затриманими (заарештованими, засудженими) особами призначеному експерту-поліграфологові в приміщенні суду. Специфіка проведення СПФЕВП чи ПФДВП передбачає прямий

безпосередній контакт з підекспертною особою, прикріплення до частин її тіла датчиків, створення спеціальної психологічної атмосфери, що практично завжди буває вкрай важко й іноді неможливо в умовах приміщень суду. Із зазначеної причини, затриманого (заарештованого, засудженого) доцільніше за все етапувати в ІТЗ і вже там організовувати з ним СПФЕВП чи ПФДВП. Однак і в даному випадку відомчі вимоги поліції і пенітенціарної служби не дозволяють утримувати там затриманого (заарештованого, засудженого) більш як три доби, що створює додаткові труднощі при організації термінів проведення та часу, необхідного для виконання СПФЕВП чи ПФДВП. Більше того, практично завжди в холодну пору року недостатньо комфортний температурний режим в приміщеннях ІТЗ так само може ускладнювати проведення СПФЕВП чи ПФДВП та отримання об'єктивних даних щодо конкретних обставин кримінального правопорушення.

Отримані результати виконаних СПФЕВП чи ПФДВП цілком можуть мати статус процесуальних доказів, якщо будуть дотримані такі вимоги:

- використання поліграфа здійснюватиметься в цілях, передбачених процесуальним законом;
- факт застосування (а також інші дані відповідно до правил, встановлених законом) відображено в протоколі процесуальної дії;
- отримані результати СПФЕВП чи ПФДВП приєднані до матеріалів відкритого кримінального провадження. Додатково наголошуємо, що висновок експерта-поліграфолога не має переваги перед іншими доказами, що є у кримінальному провадженні, в тому числі й непрямыми.

При наявності підозри, що обстежувана особа навмисно використовує фармакологічні препарати з метою протидії ПФДВП, у неї, по завершенні тестування на поліграфі, уповноваженою на те особою доцільно взяті зразки слини або сечі для подальшого хімікотоксікологічного аналізу, з метою документування протидії дослідженню.

Орієнтований перелік питань, які можуть бути застосовані експертом-поліграфологом на практиці під час проведення СПФЕВП чи ПФДВП:

1. Вчиняла чи не вчиняла в минулому підекспертна особа будь-які протиправні дії?
2. Вчинялися чи не вчинялися в минулому до підекспертної особи будь-які протиправні дії, якщо так, то які?
3. Чи була присутньою та чи бачила підекспертна особа вчинення протиправної дії, стосовно обставин якої здійснюється СПФЕВП чи ПФДВП?
4. Чи приховує свідомо підекспертна особа будь-яку відому їй інформацію щодо досліджуваної події кримінального правопорушення або конкретного факту чи дії?
5. Чи є в твердженнях потерпілого обмова відносно особи, яка є підозрюваною у вчиненні насильницьких або інших протиправних дій?

6. Чи є в твердженнях підозрюваної особи самообмова, коли вона стверджує про свою участь у вчиненні злочину у разі визнання своєї провини? та ін. МУ

Приблизний перелік питань слідчого, при призначенні СПФЕВП чи ПФДВП.

Чи володіє підекспертний відомостями щодо конкретної особи або конкретного часового проміжку:

- про вчинення крадіжок (грошей, цінностей, товарів, інформації);
- про вчинення в минулому кримінально-караних діянь; – про участь у діяльності злочинних організацій;
- про підготовку терористичного акту;
- про вживання або торгівлю наркотичними засобами;
- про застосування, зберігання, розкрадання вогнепальної зброї;
- про приховування чи підміну біографічних даних;
- про завищення (заниження) рівня спеціальної підготовки;
- про перебування на службі в будь-якій структурі за чиїм-небудь завданням та ін.

Рекомендації щодо підготовки експертних висновків поліграфологів, виконаних ними в СПФЕВП чи ПФДВП

Підготовка експертного висновку проведеної СПФЕВП чи ПФДВП має свої особливості, які полягають у системному, послідовному, логічно обґрунтованому викладенні експертом-поліграфологом матеріалу виконаного ним спеціального дослідження. Усе це можна відобразити через призму наступних рекомендацій:

Рекомендація 1. При підготовці експертного висновку за результатами проведеної СПФЕВП чи ПФДВП у відкритому кримінальному провадженні, експерт-поліграфолог повинен чітко дотримуватися вимог КПК України та «Інструкції про призначення й проведення судових експертиз і експертних досліджень», затвердженої Наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 8 жовтня 1998 р. (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 р. № 1950/5), зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 2 січня 2013 р. за № 1/225, та включити до нього наступне: – словник спеціальних термінів, які використовуються у тексті підготовленого експертного висновку; – список літератури та роз'яснювальні посилання за текстом підготовленого експертного висновку; – короткий опис методик, які використовувалися при проведенні СПФЕВП чи ПФДВП; – таблиці експертного обрахунку комп'ютерних графіків (поліграм);

– обґрунтування експертних висновків за кожним тестом, застосованим до підекспертної особи; – синтезуючий аналіз усіх проведених тестів із встановленням причинно-наслідкових зв'язків між отриманими результатами з логічним обґрунтуванням зроблених експертних висновків.

Рекомендація 2. При формулюванні експертних висновків, експерт-поліграфолог повинен використовувати науково-обґрунтовані судження та оцінки правового характеру. А саме: – висновки експертизи повинні бути однозначними та зрозумілими; – складові частини експертного висновку мають узгоджуватися між собою і не суперечити одна іншій; – відповіді на запитання повинні стосуватися лише тих запитань, які сформульовані у клопотанні на проведення СПФЕВП чи ПФДВП; – висновки мають впливати з результатів проведеного експертного дослідження, бути логічно вірно побудованими і формулюватися відповідно до спеціальних знань і за внутрішнім переконанням експерта. Тобто, експерт-поліграфолог повинен не описувати факти, як вони виявлялися, а пояснювати ці факти, обґрунтовувати їх походження та викладати свою думку щодо них. Якщо експерт дотримується цих вимог, то це означає, що він зрозумів механізм та закономірність утворення слідів, тобто знайшов стабільні, індивідуальні ознаки об'єкта, сукупність яких є достатньою підставою для достовірного висновку експерта.

Рекомендація 3. Змістове наповнення висновку проведеної СПФЕВП чи ПФДВП має чітко відповідати встановленим вимогам: 1. Обсяг висновку експерта-поліграфолога повинен бути не менше п'ятдесяти сторінок (пронумерованих, скріплених (прошитих) між собою та завірених підписом і печаткою поліграфолога). 2. Текстова частина висновку проведеної експертизи має формуватися за встановленими загальними вимогами, які висуваються до будь-яких експертиз, і складатися зі вступної, описової та синтезуючої частини й висновку. До змісту тексту документа також додаються посилання на наукові джерела дослідження. Таким чином:

– вступна частина відображатиме загальні дані про експертаполіграфолога, фабулу справи та питання, які виносилися на психофізіологічну експертизу з використанням поліграфа; – описова частина акумулюватиме дії роз'яснювального характеру з боку поліграфолога підекспертній особі щодо процедури проведення експертизи; – синтезуюча — надасть експертне обґрунтування причиннонаслідковому зв'язку між виявленими у підекспертної особи психофізіологічними реакціями та попередніми висновками експертаполіграфолога, які слугуватимуть умовиводами в межах запитань, висунутих для з'ясування цієї експертизою; – висновок узагальнюватиме змістовно-ґрунтовне викладення документа як результату проведеної СПФЕВП чи ПФДВП.

Рекомендація 4. При підготовці експертного висновку, експерту-поліграфологу необхідно враховувати наступне: 1. На клопотання ініціюючої сторони щодо проведення СПФЕВП чи ПФДВП та підготовки ухвали суду стосовно її проведення, необхідно методично правильно розробити та згрупувати питання про дію вчиненого кримінального правопорушення, яка відбулася в минулому, тобто від дієслів: «чи здійснював...», «чи перебував...», «чи був присутній...», «чи тримав в руках...», «чи наносив удари...», «чи переховував...» і т. п. 2. Питання можуть бути сформульованими наступним

чином, наприклад: «Перебуваючи у будинку потерпілого Іванова увечері 30.09.2015 року, чи застосовував до нього Петров будь-які дії насильницького характеру?», або «Чи наносив Петров будь-які тілесні удари чим-небудь потерпілому Іванову, перебуваючи у будинку потерпілого увечері 30.09.2015 року?» або «Чи бачив Петров, як хто-небудь наносив тілесні удари потерпілому Іванову, перебуваючи у будинку потерпілого ввечері 30.09.2015 року?» 3. «Чи відповідають фізіологічні реакції Петрова його вербальним відповідям на питання про ... та інше». 4. Методично обґрунтованими є питання про обізнаність підекспертної особи щодо події злочину чи окремих її фактів, тобто »чи бачив...», «чи знає...», «чи відомо...», «чи має... будь-яку інформацію про обставини та деталі вчиненого злочину». Питання може бути побудоване наступним чином: «Чи приховує Петров свою обізнаність про які-небудь деталі та обставини вчиненого злочину відносно потерпілого Іванова?»

Рекомендація 5. До експертного висновку експерт-поліграфолог додає необхідні супровідні документи, перелік яких має змінний характер. Основні з них: – заява підекспертного про згоду пройти СПФЕВП чи ПФДВП та укладений договір на її проведення; – диск з відеозаписом процедури проведення цієї експертизи; – додатки з переліком тестів і поліграм; – копії свідоцтв підприємства, які підтверджують юридичний статус і правомірність даного виду діяльності; – копію свідоцтва поліграфолога про проходження спеціального курсу навчання; – за необхідності можуть бути додані сертифікати приладнополіграфного комплексу.

Рекомендація 6. При призначенні та проведенні СПФЕВП чи ПФДВП неприпустимо застосовувати постановку й з'ясування таких питань: 1. «Чи думав...», «чи планував...», «чи збирався...», тому що це запитання того, що не відбулося. 2. Питання на кшталт: «Наскільки бездоганні і якісні джерела доказів, покладені досудовим слідством в основу обвинувачення?» або «Чи є причини для обмови з боку осіб, на показання яких будується обвинувачення?», також є неприпустимими. Запитання про наявність або відсутність будь-яких об'єктивних даних щодо події злочину, відносяться до діяльності слідчого та суду, які здійснюють кримінальне провадження у вчиненому та зареєстрованому злочині, відповідно жодним чином вони не мають відношення до компетенції експертаполіграфолога, він не наділений такими повноваженнями. На цю обставину скеровує пленум Верховного суду України за № 8 від 30 травня 1997 р. «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах».

Рекомендація 7. Експертний висновок має містити в собі наступні дані:

– основну причину проведення СПФЕВП чи ПФДВП; – дані про ініціатора проведення судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа (слідчого, прокурора, адвоката, суддю); – дані про експерта-поліграфолога, який проводив експертизу; – питання, що ставилися ініціатором перед експертномполіграфологом; – матеріали, які надані поліграфологу для ознайомлення та підготовки для проведення СПФЕВП чи ПФДВП; – П.І.Б.

(прізвище, ім'я, по батькові) і рік народження підекспертної особи; – дані про інших осіб, присутніх під час проведення СПФЕВП чи ПФДВП; – технічні засоби й методики, що використовувалися під час проведення цієї експертизи; – зміст тестів; – процедура проведення і отримані результати виконання СПФЕВП чи ПФДВП; – обґрунтування і формулювання висновків щодо поставлених на вирішення експерта-поліграфолога запитань. Отже, висновки щодо запитань, які ставив експертполіграфолог, формулюються на основі комплексного аналізу результатів, що були отримані під час проведення СПФЕВП чи ПФДВП. Дані, які відображають висновок експерта-поліграфолога і додаються до нього, входять до його складової. Тобто електронний носій відеозйомки разом із тестовими запитаннями додаються до висновку експерта-поліграфолога на випадок виникнення питання у слідства або ж іншої зацікавленої сторони дослідження щодо об'єктивності та обґрунтованості результатів проведеної експертизи

Для наочності і переконливості підготовленої та проведеної комплексної СПФЕВП чи ПФДВП до експертного висновку, як додатки необхідно долучати:

- оригінал письмової заяви підекспертної особи з її письмовою згодою на проведення комплексної СПФЕВП чи ПФДВП;
- відеозапис ходу проведення комплексної СПФЕВП чи ПФДВП на загальнодоступному носії інформації (лазерний диск, карта пам'яті, касета, тощо);
- роздруковані комп'ютерні графіки (поліграми) з чіткими кривими та зрозумілим їх позначенням каналів поліграфа;
- тестові питання, що ставилися перед підекспертною особою під час проведення комплексної СПФЕВП чи ПФДВП, з повним переліком і позначенням типів запитань;
- документи, що підтверджують освіту осіб, які проводили комплексну СПФЕВП чи ПФДВП, їх кваліфікацію та повноваження.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вище викладене у методичних рекомендаціях доходимо наступних висновків:

1. У вітчизняній практиці використання поліграфа не має загальновизнаної методики, яку можна було б взяти за основу для проведення СПФЕВП чи ПФДВП, і котра відповідала б єдиній формі та змісту. Проте це не слід вважати недоліком, оскільки, як відомо, спеціаліст (експерт) самостійно обирає доцільну методику і технічні засоби, необхідні для її виконання. Загально відомо, що методика проведення судово-експертної діяльності – це система категоричних або альтернативних науково обґрунтованих рекомендацій щодо вибору і застосування в певній послідовності й у певних умовах (існуючих або тих, які необхідно створити) методів, прийомів і засобів (пристроїв, приладів, апаратури) для розв'язання експертного завдання. Вибір відповідної методики залежить від обсягу і характеру матеріалу, який є в розпорядженні експерта; об'єктивних і суб'єктивних чинників, що впливають на її реалізацію; специфіки з'ясування питань, що має на меті встановити слідство чи суд.

2. Усі нині існуючі методики проведення СПФЕВП чи ПФДВП мають міжнародний формат свого застосування, як в інших країнах, так і в Україні. Вони є практично однаковими у своїх методичних підходах щодо реалізації, за винятком певних особливостей, які стосуються окремих методичних складових, пов'язаних з особливостями соціального середовища, в якому перебувають підекспертні особи, їх етнічних, релігійних та інших поглядів та станів.

3. Для забезпечення об'єктивності і всебічності підготовки тестових завдань до виконання СПФЕВП чи ПФДВП, експерт-поліграфолог повинен максимально володіти вихідними даними, зібраними досудовим слідством. Використані в спеціально підготовлених тестах слова-подразники зазвичай змушують особу, яка володіє певними знаннями події злочину (якщо це осудна і здорова людина), актуалізувати обставини події кримінального правопорушення, заново емоційно пережити суб'єктивне відчуття своєї присутності при вчиненому протиправному діянні.

4. Вважаємо доцільним внести відповідні зміни до КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» щодо законодавчого закріплення проведення психофізіологічного опитування (дослідження) осіб із використанням поліграфа та використання отриманих результатів під час кримінального провадження та ОРД. Необхідним також є закріплення правових гарантії дотримання прав і свобод осіб, що залучаються до цієї діяльності.

5. Вважаємо недоцільним масове, без потреби ініціювання виконання проведення ПФДВП, якщо є можливість обійтися без нього. Більше того, відмова особи від участі у цьому спеціальному дослідженні не повинна

розглядатися досудовим слідством чи судом як винуватість особи у вчиненому кримінальному правопорушенні.

6. Найпоширенішим поясненням відмови від результатів вже виконаної СПФЕВП чи ПФДВП залишається нормативно-правова неврегульованість цієї експертної діяльності в кримінальному процесі. Для окремої частини практиків це слугує своєрідним індикатором щодо незаконних засад проведеної експертизи і неприпустимості використання її результатів як доказів у зареєстрованому в ЄРДР кримінальному правопорушенні. Треба сказати, що слідчі й судді перевищують свої посадові повноваження, коли стверджують, що такої експертизи, як СПФЕВП чи ПФДВП, немає. Вони не правомочні визначати відповідний перелік експертиз і відмовляти у їх призначенні, тим паче, якщо підготовлений експертом-поліграфологом висновок внесе певну ясність у процес розслідування конкретного кримінального правопорушення. Відмова в її проведенні, яка ґрунтується на відсутності окремої норми закону щодо використання поліграфа в Україні, не містить у собі законних підстав.

7. Виконання СПФЕВП чи ПФДВП мають свої особливості, які визначаються специфікою залучення спеціаліста-поліграфолога до участі в кримінальному провадженні як експерта-поліграфолога на підставі ч. 4 ст. 38; ч. 1 ст. 243; ч. 2 п. 4 та 5 ст. 244 КПК України у зв'язку з відсутністю в державних інституціях Міністерства юстиції України зазначеного виду експертної діяльності; специфікою підготовки до проведення цієї експертизи; специфікою з'ясування індивідуальних особливостей підекспертного (опитуваного), (зокрема: обставин добровільної згоди на вказану експертизу; віку та стану здоров'я особи; наявних захворювань чи хронічних хвороб, у тому числі залежності від алкогольних, снодійних, психотропних, наркотичних речовин та інших хімічних і біологічних препаратів тощо); специфікою термінів на виконання цих спеціальних досліджень; специфікою забезпечення достовірності, результативності і допустимості виконаних експертами-поліграфологами СПФЕВП чи ПФДВП. У зв'язку з чим вимагання від спеціаліста поліграфа отримання показів за процесом та результатами проведення такого дослідження, яке було проведено поза цим кримінальним провадженням не може вважатись правомірним, адже від поліграфолога буде вимагатись інформація, яка за своєю суттю складає професійну таємницю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. [Електронний ресурс] : станом на 4 лют. 2011 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – 1996. – № 30. – Ст. 1. – Режим доступу :
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України станом на 1 черв. 2012 р. // Кримінальний процесуальний кодекс України. – К. : Алерта, 2012. – 304 с. – (Відповідає офіц. текстові).
3. Кримінальний кодекс України : станом на 25 верес. 2006 р. – К. : Велес, 2006. – 152 с.
4. Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. – Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
5. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 18 лют. 1992 р. (зі змінами від 9 трав. 2011 р.) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу :
<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2135-12>.
6. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
Про затвердження інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [Електронний ресурс] : наказ Міністерства юстиції України від 12 груд. 2011 р. № 3505/5 (Зареєстрований в Мінюсті України 12 груд. 2011 за № 1431/20169) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу :
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=293917>
7. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 [Електронний ресурс] : наказ Міністерства юстиції України від 26 груд. 2012 р. № 1950/5 (Зареєстрованого в Мінюсті України 2 січня 2013 р. за № 1/22533) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу :
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=342712>
8. Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ України : наказ МВС від 28 серп. 2001 р. № 743.
9. Про порядок використання в діяльності ОВС поліграфів (комп'ютеризованих приладів реєстрації психофізіологічних реакцій людини) [Електронний ресурс] : інструкція МВС від 27 жовтня 2004 р. № 1373/9972 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу :
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1373-04>.

10. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС від 28 лип. 2004 р. № 842 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1365-04>.

11. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : затв. наказом МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main>.

12. Інструкція з порядку обліку і звітності служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1374-04>.

13. Белюшина О. В. Экспертиза. Полиграф как средство защиты [Электронный ресурс] / О. В. Белюшина, А. Г. Ладченко. – Режим доступа :

<http://www.gra.litsa.ru/magazine.php?m=27&a=12>.

14. Варламов В. А. Детектор лжи : учеб. пособие / В. А. Варламов. – М. : ПЕР СЭ-Пресс, 2004. – 352 с.

15. Видовая экспертная методика производства психофизиологического исследования с использованием полиграфа [Электронный ресурс] // Центр независимой комплексной экспертизы и сертификации систем и технологий. – Режим доступа :

www.polygraph.su/docs/answer_1_4.doc.

16. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К. : КНТ : Видавець Фурса С. Я., 2006. – 272 с.

17. Делікатний С. К. Використання поліграфа в діяльності ОВС : навч.-метод. посіб. / С. К. Делікатний, Ж. Ю. Половнікова. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2001. – 109 с.

18. «Детектор брехні» як засіб доказування в кримінальному процесі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://170654VUZU>.

19. Энциклопедия судебной экспертизы / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. – М. : Юристъ, 1999. – 552 с.

20. Зибатова А. Н. Интеллектуальный полиграф [Электронный ресурс] / А. Н. Зибатова, А. М. Петров, З. И. Сичинава, А. П. Сошников, Л. Н. Ясницкий. – Режим доступа :

<http://www.antey-group.ru/jurnal9.html>.

21. Комиссаров В. И. Полиграф как средство получения процессуально значимой информации по уголовному праву [Электронный ресурс] / В. И. Комиссаров, Ю. И. Холодный. – Режим доступа :

<http://web1.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=148693>.

22. Коняхин А. В. Примеры выявления противодействия проведению СПФИ с применением полиграфа [Электронный ресурс] / А. В. Коняхин. – Режим доступа :

<http://www.ante-group.ru/jurnal10.html>.

23. Коровин В. В. Психофизиологическая основа метода СПФИ [Электронный ресурс] / В. В. Коровин. – Режим доступа :

<http://www.poligraf.sp.ru/korovin.htm>.

24. Куценко Д.В., «Поліграфологічна таємниця» та її гарантії у кримінальному процесі України / Д.В. Куценко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 3-2. – Т.2. – С. 142–146

25. Князев В. М. Полиграф и его практическое применение : учеб. пособие / В. М. Князев, Г. В. Варламов. – М. : Принт-Центр, 2012. – 859 с.

26. Морозова Т. Р. Сучасний стан теорії та практики поліграфних опитувань. [Електронний ресурс] / Т. Р. Морозова / Сантодор : офіц. сайт. – Режим доступу :

http://www.santodor.com.ua/services3_7.php.

27. Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : [моногр.] / О. І. Мотлях. – К. : Освіта України, 2012. – 394 с.

28. Мотлях О. І. Психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа як можливе джерело доказів / О. І. Мотлях // Право та державне управління : зб. наук. пр. – 2011. – № 4. – С. 117–120.

29. Мотлях О.І. Окремі проблемні питання психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа та її результатів у кримінальному судочинстві України / О.І. Мотлях. – //Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право. Вип. 32, Том 3 – 2015 – С. 132-135

30. Мотлях О. І. Практика призначення та проведення судових психофізіологічних експертиз й експертних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа (методичні та практичні рекомендації) : посібник / О. І. Мотлях, І. П. Усіков. – К.: Освіта України, 2015. – 210 с.

31. Назаров О.А. Використання психологічних знань в кримінальному провадженні, цивільних, адміністративних справах: інформаційно-довідковий посібник (перероб. 2-ге видання). – К., : ДНДЕКЦ МВС України, 2013. – 69 с.

32. Назаров О.А. Психологія вбивці: гендерний аспект [Текст] : монографія / О. А. Назаров. – Київ: Освіта України, 2014. – 176 с.

33. Никифорчук Д. Й. Проведення аналізу оперативно-розшукової інформації : [моногр.] / Д. Й. Никифорчук, О. Ю. Бусол. – К. : Поліграф-Сервіс, 2010. – 165 с.

34. Практика проведения судебных психофизиологических экспертиз с применением полиграфа в Украине [Электронный ресурс] // Украинское Бюро психофизиологических исследований и Безопасности. – Режим доступа :

<http://yurist.licasoft.com.ua/component/myblog/2011-02-04-17-15-07.html>.

35. Практика применения полиграфа при расследовании преступлений [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://spfi.com.ua/?cat=3>.

36. Проведение судебных психофизиологических экспертиз с применением полиграфа – детектора лжи в Украине [Электронный ресурс] // Украинское Бюро психофизиологических исследований и Безопасности. – Режим доступа :

<http://yurist.licasoft.com.ua/component/myblog/2010-01-08-17-15-07.html>.

37. Рибальченко О.М. Збірник універсальних тестів поліграфної перевірки при працевлаштуванні в кадровій безпеці : метод. посіб./ О. М. Рибальченко, В. В. Василенко, І. М. Козуб – Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2014. – 77 с.

38. Семенов В. В. Правовые, тактические и методические аспекты использования полиграфа в уголовном судопроизводстве : учеб. пособие / В. В. Семенов, Л. Н. Иванов. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 184 с.

39. Усіков І. П. Криміналістичні особливості формування висновків психофізіологічного дослідження на поліграфі як одного із процесуальних джерел доказів [Електронний ресурс] / І. П. Усіков // Особливості розкриття та розслідування підрозділами МВС України злочинів проти життя та здоров'я особи : Наук.-практ. семінар, 18 листоп. 2011 р. / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Режим доступу :

http://www.temenos.com.ua/article_kryminalistychni_osoblyvosti_formuvannya_vysnovkiv_psykhofiziologichnoho_doslidzhennya.html.

40. Усиков И. П. Возможности использования судебной психофизиологической экспертизы на полиграфе при расследовании преступлений / И. П. Усиков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка : Інформаційне забезпечення розслідування злочинів в сучасних умовах (Спец. випуск) : зб. наук. пр. – 2011. – № 3. – С. 63–67

41. Федоренко В. Н. Точность вывода по результатам психофизиологического исследования с применением полиграфа на примере работы в реальных (полевых) условиях [Электронный ресурс] / В. Н. Федоренко. – Режим доступа :

<http://www.antey-group.ru/jurnal12.html>.

42. Фельдман Г. Пособие по детекции лжи [Электронный ресурс] / Г. Фельдман / Сайт РусЛиб. – Режим доступа :

http://ruslib.ru/book/32/Yrid_psihologiaj/GaroldFeldman/Garold_Fellman.html.

43. Холодный Ю. И. Криминалистические исследования с применением полиграфа и судебно-психофизиологическая экспертиза [Электронный ресурс] / Ю. И. Холодный. – Режим доступа :

<http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=908&lvl=02.13>.

44. Холопова Е. Н. Психофизиологическая экспертиза с использованием полиграфа в системе судебных экспертиз / Е. Н. Холопова, Г. К. Кравцова //

Актуальное состояние и перспективы развития метода инструментальная «детекция лжи» в интересах государственной и общественной безопасности : материалы междунар. науч.-практ. конф. – Калининград : ГУВД Калининграда, 2008. – С. 17–20.

45. Шаповалов В.О. Методика визначення психологічних ознак достовірності/недостовірності показань у юридичній практиці : метод. посіб. / В.О. Шаповалов. – К., : Кафедра, 2012. – 92 с.

46. Шаповалов В.О. Науково-теретичні засади судово-психологічної експертизи відеоматеріалів слідчих дій / В. О. Шаповалов, О. В. Янченко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка : Проблеми теорії та практики судової експертизи (Спец. випуск) : зб. наук. пр. – 2012. – № 2. – С. 129–138

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Висновок поліграфолога за результатами ПФДВП – судження спеціаліста поліграфа з питань, поставлених Ініціатором на його розгляд, яке надається Ініціатору в письмовому вигляді.

Ініціатор – юридична або фізична особа, з чия ініціативи проводиться ПФДВП.

Матеріали ПФДВП – висновок спеціаліста поліграфа; перелік питань, заданих опитуваній (досліджуваній) особі в процесі тестування на поліграфі: поліграми; аудіо - і (або) відеозаписи, зроблені під час ПФДВП.

Опитувана (досліджувана) особа – фізична осудна особа, яка добровільно приймає рішення про проходження процедури ПФДВП, та підтвердила в письмовій формі свою згоду на участь в ПФДВП.

Психофізіологічне дослідження з використанням поліграфа (ПФДВП) – процедура застосування спеціальних знань, пов'язана з використанням технічних засобів, які не завдають шкоди життю та здоров'ю людей, які не завдають шкоди навколишньому середовищу, що забезпечує здійснення аналізу (оцінки) динаміки психофізіологічних реакцій опитуваної (досліджуваної) особи у відповідь на їй запропоновані стимули (подразники), з метою перевірки достовірності отриманої інформації.

Поліграф – технічний, багатоканальний реєстратор психофізіологічних реакцій людини, гласного використання, який дозволяє виявляти та фіксувати психофізіологічні реакції індивідуума на певні стимули (подразники) за рахунок перетворення її психофізіологічних показників активності з аналогових сигналів у цифрові, що відображаються у вигляді кривих на поліграмах.

Поліграма – результат запису змін в психофізіологічному стані людини під час комп'ютерної поліграфної перевірки.

Протидія – це будь-який спосіб, використовуваний опитуваною (досліджуваною) особою з наміром перешкодити правильного результату психофізіологічного дослідження з використанням поліграфа. Всі найбільш часто зустрічаються способи протидії поліграфу можуть бути згруповані в чотири класи: 1. Фізичні способи; 2. Психічні способи; 3. Фармакологічні (хімічні) способи; 4. Поведінкові способи.

Реакція – зміни фонові активності фізіологічного показника, викликані впливом зовнішнього цілеспрямованого стимулу (наприклад, питання, зображення, предмета тощо).

Спеціаліст поліграфа (поліграфолог) – особа, що пройшла спеціальну підготовку в галузі поліграфології, яка має відповідне свідоцтво або диплом, який засвідчує його право на ведення професійної діяльності в даній сфері.

Стимул – зовнішнє цілеспрямований вплив на організм, що викликало його відповідну реакцію. Стимули поділяються на фізичні (світло, звук, температура тощо), хімічні (речовини, ліки, їжа і т. д.), психічні та ін. У практичних поліграфічних дослідженнях використовуються в основному психічні або семантичні стимули. До них належать: питання, фотографія, малюнок, предмет і т. д. До кожного виду використовуваних стимулів пред'являються певні вимоги.

Тест (запитальник, опитувальний лист) – складена за певною методикою сукупність стимулів (від 4-х і більше).

Тестування на поліграфі – основний етап ПФДВП, який передбачає пред'явлення опитуваній (досліджуваній) особі стимулів, об'єднаних в тести в особливому, методично обумовленому порядку, поєднане з використанням поліграфа.

Фізіологічний показник – зареєстрована поліграфом у вигляді електричних сигналів діяльність вегетативного органу або системи називається фізіологічним показником цього органу або системи. На практиці обов'язковій реєстрації підлягають не менше трьох фізіологічних показників дихання (грудне і черевне), шкірно-гальванічна реакція або, ще називають, електричний опір шкіри, і показники серцево-судинної системи: артеріальний тиск та/або фотоплетизмограма.

ЗАЯВА ПРО ЗГОДУ

на проходження психофізіологічного дослідження з використанням
комп'ютерного поліграфа

Я, _____
(Прізвище, ім'я, по-батькові, дата народження, місце проживання)

внаслідок зробленої мені пропозиції з боку

_____ даю добровільну
згоду на проходження співбесіди з використанням поліграфу щодо обставин,
пов'язаних з _____

У зв'язку з проведенням (експертизи, розслідування, кадрової перевірки) відповідно до вимог Закону України «Про захист персональних даних» № 2297-VI від 01.06.2010 р., даю свою згоду на обробку моїх персональних даних, а так само на передачу їх третім особам, органам досудового та судового слідства, адвокату.

Перед оформленням даної Заяви я ознайомлений(а) з цілями та основними правилами проведення співбесіди, готовий(а) їх дотримуватися, так як зацікавлений(а) у забезпеченні правильності проведення даної процедури. Мені роз'яснено, що:

1. Перевірка з використанням поліграфа буде проведена тільки після моєї письмової згоди.
2. Не заперечую, щоб з метою забезпечення моїх прав та безпеки, під час проведення перевірки вівся відео- та аудіозапис.
3. Перед початком перевірки я буду ознайомлений (а) із загальним змістом питань, які мені будуть ставити, а перед проведенням кожного тесту — з конкретними питаннями цього тесту. Мені роз'яснено, що я маю можливість брати участь у редагуванні питань до повного розуміння їхнього змісту.
4. Мені роз'яснено, що я маю право відмовитися відповідати на будь-яке з поставлених мені запитань або взагалі відмовитися від подальшої участі в даній процедурі в будь-який момент часу проходження перевірки.
5. Мені роз'яснено, що перевірка проводиться з метою отримання відповідей на суворо визначені тематичні питання з одночасною реєстрацією змін мого фізіологічного стану для подальшої комплексної експертної оцінки фахівцем-поліграфологом.

6. Мені роз'яснено, що перевірка з використанням комп'ютерного поліграфа не завдає і не може завдати шкоди здоров'ю, прилад сертифікований, за точністю і безпекою належить до класу медичних приладів, не надає і не може робити ніякого фізичного впливу на людину, тому що призначений тільки для реєстрації її фізіологічного стану в момент запису тестів.

7. У разі умисного пошкодження мною, в ході перевірки, поліграфних датчиків або інших приладів, в силу неадекватної (агресивної) поведінки як до процедури тестування, так і по відношенню до фахівця-поліграфолога, відшкодування шкоди покладається на мене.

8. До початку перевірки я інформую, що не маю жодних причин, які могли б перешкоджати проходженню мною даного дослідження. Мені роз'яснено, що перевірка не буде проводитися в наступних випадках:

- при наявності у поліграфолога інформації про деякі психічні захворювання або розлади обстежуваного, а також у випадку загострення захворювань, пов'язаних з порушенням серцево-судинної або дихальної діяльності;

- при фізичному або психічному виснаженні обстежуваного, а також якщо він знаходиться в стані сонливості чи неконтрольованого перезбудження, не може координувати свої рухи і т. п.;

- в разі наявності у поліграфолога інформації про вживання особою сильнодіючих психоактивних речовин або лікарських препаратів, або при виявленні поліграфологом ознак вживання названого;

- в разі знаходження обстежуваного в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, а так само похмілля;

- в разі наявності даних про вагітність обстежуваної (друга половина періоду вагітності).

Своє рішення про проходження перевірки з використанням поліграфа приймаю добровільно, без примусу і без тиску від будь-кого, суть і сенс вищевикладених положень мені зрозумілий.

(Нижче власноруч відзначити згоду на проходження перевірки або причини відмови, вказати стан здоров'я, та прийом медикаментів)

_____ / _____ / _____

(Підпис обстежуваного)

(дата)

Підпис поліграфолога _____ (_____)

Гриф таємності

Затверджую

(посада, звання, П.І.Б.)

(підпис)

**ЗАВДАННЯ
НА ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА**

Начальнику _____
(посада, звання, П.І.Б. начальника підрозділу, що здійснюватиме захід)

Прошу провести опитування у вигляді психофізіологічного дослідження з використанням поліграфа відносно _____
(П.І.Б. обстежуваної особи)

Підстава для проведення опитування: _____

Мета опитування: _____
(наприклад, оформлення допуску до відомостей, що складають державну таємницю)

Питання для з'ясування при проведенні опитування:

1. _____

2. _____

і т.д.

Довідку про результати проведення опитування направити

(найменування підрозділу-Ініціатора)

Виконавець

(посада, звання особи, що
заповнила бланк завдання)

(підпис)

(П.І.Б.)

«__» _____ 20__ р.

Додатки: (особиста справа, матеріали службового розслідування тощо).

-----лінія відриву-----

Розписка

Завдання на проведення ПФДВП N _____ відносно _____
(П.І.Б.)

Отримав _____
(посада, звання, П.І.Б., підпис)

«__» _____ 20__ р.

Директору ПП «Українське бюро
психофізіологічних досліджень та
безпеки»

Усікову І. П.

м. Київ, вул. Артема, 40-а

АДВОКАТСЬКИЙ ЗАПИТ

Я, адвокат Л.М.І., здійснюю захист М.О.М. у межах кримінального провадження № 12010000, внесеного у ЄРДР 15 лютого 2014 року СВ СМУ УМВС України в Сумській області по факту смерті Я.Н.В.

09 червня 2014 року моєму підзахисному М.О.М. було повідомлено про підозру в умисному вбивстві, а саме у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, у цьому кримінальному провадженні.

Досудовим розслідуванням встановлено, що умисне протиправне заподіяння смерті гр. Я.Н.В. відбулося 15.02.2014 року в період часу з 2 до 2 год. 45 хв. в будинку проживання М.О.М. по вул. Гайдамаків в м. Суми. М.О.М. підозрюється у тому, що він у цей час, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, діючи умисно, маючи умисел на заподіяння смерті Я.Н.В., з якою підтримував близькі стосунки, в ході сварки, пов'язаної з небажанням М.О.М. відпустити Я.Н.В. додому, наніс останній зі значною силою клинком кухонного ножа один удар в область лівої підключичної ділянки, внаслідок чого заподіяв останній тілесне ушкодження у вигляді однієї колото-різаної рани в лівій підключичній ділянці з раневим каналом в глибину грудної клітки, з ушкодженням по його ходу хрящової частини другого ребра та проникненням в ліву плевральну порожнину і стінку крупної судини — легеневого стовбура. Внаслідок отриманої травми Я.Н.В. померла на місці.

М.О.М., який, будучи допитаним як свідок, стверджував, що пам'ятає тільки те, що під час спілкування з Я.Н.В. в ту ніч просив її нікуди не їхати в стані алкогольного сп'яніння та залишитись, проти чого вона заперечувала. Далі він сів на кухні, повернувшись до неї спиною, у той час як вона стояла біля стільниці з ножами. Після того М.О.М. почув шум від падіння підставки від кухонних ножів, яка впала на стільницю, а коли повернувся, то побачив, як у неї з правої руки на підлогу випадає кухонний ніж більшого розміру. Далі Я.Н.В. показала на місце в ділянці грудної клітини, приблизно вище грудей, звідки відразу почала йти кров. Тоді він підвівся із стільця і підбіг до неї, правою рукою притиснув місце, звідки йшла кров, а потім почав гукати матір,

щоб та викликала швидку допомогу. Згідно його показань, він не наносив удару ножом Я.Н.В.

Враховуючи наведене, виникла необхідність з'ясування правдивості показань М.О.М. Події відбувались в умовах неочевидності, отримати достовірні дані, щодо правдивості показань (підозрюваного), в інший спосіб, ніж при проведенні психофізіологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа — немає. Підозрюваний М.О.М. *згоден та бажає* пройти дану експертизу, що підтверджується його заявою.

Для проведення даної експертизи необхідні спеціальні знання, досвід роботи в галузі психофізіології, а також спеціальне обладнання. Вивченням судової практики встановлено, що на теперішній час в Україні досвід проведення психофізіологічних експертиз з використанням поліграфа, які використовуються відповідно до судової практики в якості доказів, мають незалежні фахівці ПП «Українське бюро психофізіологічних досліджень та безпеки», що спеціалізуються на проведенні вказаних досліджень та експертиз з використанням поліграфа.

Враховуючи наведене, керуючись пп. 1, 7 ч. 1 ст. 20, ст. 24 Закону України № 5076-VI від 05.07.12 р. «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», — прошу: **надати інформацію про можливість та умови проведення такого роду експертизи фахівцем, що володіє достатніми знаннями в зазначеній галузі, обладнанням і досвідом роботи, та можливість укладення угоди про проведення даної експертизи з «Українським бюро психофізіологічних досліджень та безпеки».**

Відповідь на цей запит прошу надіслати на адресу: *Україна, м. Суми, вул. Бандери, буд. 2.*

Додатково повідомляю, що у відповідності до ч. 2 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, яким направлено адвокатський запит, зобов'язані не **пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту** надати адвокату відповідну інформацію, копії документів, крім інформації з обмеженим доступом і копій документів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом.

ДОДАТОК:

1. Ордер адвоката, на 1 арк.
2. Копія свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, на 1 арк.

Старшому слідчому по ОВС — криміналісту
відділу СУ УМВС України в Рівненській
області майору поліції С.О.В.

у кримінальному провадженні № 12010000
дані щодо якого занесені до Єдиного реєстру
досудових розслідувань 12 лютого 2014 року,
за ознаками кримінального правопорушення,
передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України.

в інтересах підозрюваного: М.О.М.

К Л О П О Т А Н Н Я
про призначення судової психофізіологічної експертизи
у кримінальному провадженні

Мною, адвокатом Л.М.І., здійснюється захист прав та представництво інтересів М.О.М, відносно якого СУ УМВС України в Рівненській області провадиться досудове розслідування в кримінальному провадженні № 12010000, дані щодо якого занесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань 12 лютого 2014 року.

11 червня 2014 року моєму підзахисному М.О.М. було повідомлено про підозру в умисному вбивстві, а саме у вчиненні злочину передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України у цьому кримінальному провадженні.

Досудовим розслідуванням встановлено, що умисне протиправне заподіяння смерті гр. Я.Н.В. відбулося 15.02.2014 року в період часу з 2 до 2 год. 45 хв. в будинку проживання М.О.М. по вул. Дригваля в м. Рівному. Гр. М.О.М. підозрюється у тому, що він у цей час, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, діючи умисно, маючи умисел на заподіяння смерті Я.Н.В., з якою підтримував близькі стосунки, в ході сварки, пов'язаної з небажанням М.О.М. відпустити Я.Н.В. додому, наніс останній зі значною силою клинком кухонного ножа один удар в область лівої підключичної ділянки, внаслідок чого заподіяв останній тілесне ушкодження у вигляді однієї колото-різаної рани в лівій підключичній ділянці з раневим каналом в глибину грудної клітки, з ушкодженням по його ходу хрящової частини другого ребра та проникненням в ліву плевральну порожнину і стінку крупної судини — легеневого стовбура. Внаслідок отриманої травми Я.Н.В. померла на місці.

М.О.М., який, будучи допитаним, стверджував, що пам'ятає тільки те, що під час спілкування з Я.Н.В. в ту ніч просив її нікуди не їхати в стані алкогольного сп'яніння та залишитись, проти чого вона заперечувала. Далі він сів на кухні, повернувшись до неї спиною, у той час як вона стояла біля

стілїниці з ножами. Після того М.О.М. почув шум від падіння підставки від кухонних ножів, яка впала на стілїницю, а коли повернувся, то побачив як у неї з правої руки на підлогу випадає кухонний ніж більшого розміру. Далі Я.Н.В показала на місце в ділянці грудної клітини, приблизно вище грудей, звідки відразу почала йти кров. Тоді він підвівся із стільця і підбіг до неї, правою рукою притиснув місце, звідки йшла кров, а потім почав гукати матір, щоб та викликала швидку допомогу. Згідно його показань, він не наносив удару ножем Я.Н.В.

Таким чином, у сторони захисту є підстави вважати, що удар, який спричинив смерть Я.Н.В., був нанесений нею самою, а не підозрюваним М.О.М., а за відсутності свідків цієї події вагоме значення мають показання самого М.О.М.

Зокрема, вагоме доказове значення матиме встановлення правдивості свідчень М.О.М.

Для проведення даної експертизи необхідні спеціальні знання, досвід роботи в галузі психофізіології, а також спеціальне обладнання. Крім того необхідний незалежний фахівець, що володіє достатніми знаннями в зазначеній галузі, обладнанням і досвідом роботи.

На даний час в Україні досвід проведення психофізіологічних експертиз з використанням поліграфа, які можуть використовуватися в судовій практики в якості доказів, мають незалежні фахівці ПП «Українське бюро психофізіологічних досліджень та безпеки», що спеціалізуються на проведенні вказаних досліджень та експертиз з 2009 року.

Відповідно до п. 1 ст. 69 КПК України, експертом у кримінальному провадженні є особа, що володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, яка має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи, та якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, і дати висновок з питань, що виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Відповідно до ч. 4 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами, за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися крім судових експертів також інші фахівці з відповідних галузей знань.

Підозрюваний М.О.М. бажає проведення даної експертизи, що підтверджується його заявою. Одночасно з цим до матеріалів клопотання долучено угоду про можливість проведення даної експертизи між ПП «Українське бюро психофізіологічних досліджень та безпеки», директор Усіков І. П., та стороною захисту. Відповідно до наданої інформації директором бюро — визначено фахівця-поліграфолога для проведення експертних досліджень за умови призначення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа, щодо М.О.М.

Відповідно до ст. 22 КПК України сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом.

Беручи до уваги те, що для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання у сфері психофізіологічних досліджень із застосування спецпристрою (поліграфа), керуючись ст.ст. 44, 46, 93, 220, 242, 243 КПК України, а також ч. 4 ст. 7, ч. 2 ст. 9, ч. 1 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу»,

ПРОШУ:

1. Призначити у кримінальному провадженні № 1201-----0000 психофізіологічну експертизу на спеціальному пристрої — поліграфі, проведення якої доручити фахівцю-поліграфологу ПП «Українське бюро психофізіологічних досліджень та безпеки», якого залучити в якості експерта.
2. На вирішення експертам поставити наступні запитання:
 - 2.1.
 - 2.2.
 - 2.3.
3. Для дослідження експертам направити гр. М.О.М., 21.02.1980 року народження, українця, гр. України, раніше не судимого, уродженця та жителя м. Рівного, зареєстрованого та проживаючого за адресою: вулиця Довбужа, 22, м. Рівне.
4. Для дослідження експерту направити матеріали кримінального провадження № 1201.
5. Оплату проведення психофізіологічної експертизи покласти на захисника підозрюваного М.О.М. — адвоката Л.М.І.
6. Копію постанови для виконання направити експерту-поліграфологу та для відома директорові ПП «Українське бюро психофізіологічних досліджень та безпеки» Усікову І. П.

ДОДАТОК:

1. Угода про можливість проведення експертизи між ПП «Українське бюро психофізіологічних досліджень та безпеки», директор Усіков І. П., та стороною захисту.
2. Заява М.О.М. про згоду на проходження експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа.

«___» _____ 2015 року

М.І.Л.

Жовківський районний суд
Львівської області
80300, Львівська область, м. Жовква,
вул. Гагаріна, 3а
Адвоката: П.І.Б.

КЛОПОТАННЯ

У кримінальному провадженні про обвинувачення Т.В.М. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України, рано чи пізно перед судом постане обов'язок оцінити докази. Суду треба буде мотивувати у вирокі свою довіру чи недовіру до показів свідків Р.В., В.М., підсудного Т.В.М., потерпілого Ч.В.Я.

Очевидно, що покази свідків, потерпілого і підсудного принципово різні, але хтось бреше, а хтось каже правду. Від цього буде залежати вирок у справі. Хочу наголосити, що підозрюваний Т.В.М. під час досудового слідства проходив експертне дослідження на комп'ютерному поліграфі, і експерт зробив висновок, що він каже правду.

З цієї ситуації є тільки один вихід. Українська судова практика має позитивний досвід визнання висновків судової психофізіологічної експертизи доказами у кримінальних і цивільних справах.

Проведення таких експертиз поза експертними установами за участі галузевого спеціаліста допускається згідно з вимогами ч. 4 ст. 7, ч. 2 ст. 9, ч. 1 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу». Працівники правоохоронних органів, окрім норм Кримінального процесуального кодексу України, які допускають проведення судових психофізіологічних експертиз, також керуються «Інструкцією про порядок використання у діяльності органів внутрішніх справ поліграфів (комп'ютерних приладів, які реєструють психофізіологічні реакції людини)», затвердженій наказом МВС України № 842 від 28.07.2004 р. і зареєстрованій в Міністерстві юстиції України за № 1373/9972 від 27.10.2004 р.

Отже, як експерта суд може викликати будь-яку особу, яка має необхідні спеціальні знання для надання висновку по досліджуваних питаннях.

Враховуючи змагальність кримінального судочинства, вважаю своїм обов'язком просити суд провести спеціальне психофізіологічне дослідження із застосуванням комп'ютерного поліграфа відносно Т.В.М. з метою з'ясування двох питань, що дадуть можливість суду встановити істину в даній кримінальній справі.

Для проведення даного дослідження необхідні спеціальні знання, досвід роботи в області психофізіології, а також спеціальне обладнання. Необхідними знаннями в даній області, обладнанням та досвідом роботи володіють спеціалісти ПП «Українське бюро психофізіологічних досліджень і безпеки», які спеціалізуються на проведенні даних досліджень.

Керуючись ст. 242, ст. 332 КПК України, ч. 4 ст. 7, ч. 2 ст. 9, ч. 1 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу», прошу призначити психофізіологічну експертизу із застосуванням комп'ютерного поліграфа, виконання якої доручити спеціалістам ПП «Українське бюро психофізіологічних досліджень і безпеки» (04053, м. Київ, вул. Артема 40-а).

На вирішення експертизи поставити такі питання:

1. *Чи наносив Т.В.М. удари руками по голові та тулубу Ч.В.Я 10 березня 2014 року приблизно о 21 годині вечора, перебуваючи біля кафе «Пролісок»?*
2. *Чи стискав Т.В.М. своїми руками (рукою) шию Ч.В.Я 10 березня 2014 року приблизно о 21 годині вечора, перебуваючи біля кафе «Пролісок»?*

Попередити експертів про кримінальну відповідальність за ст.ст. **384, 385 КК України** за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків.

З метою підготовки до проведення експертного дослідження, надати експерту для ознайомлення матеріали кримінальної справи № 446/---/14 про обвинувачення **Т.В.М.** Оплату проведення психофізіологічної експертизи покласти на підсудного **Т.В.М.** або на мене, адвоката П.І.Б.

ПОСТАНОВА
про призначення судово-психофізіологічної експертизи
з використанням поліграфа

м. Київ «22» липня 2016 р.

Старший слідчий по ОВС ГСУ МВС України С.П.Ш, розглянувши матеріали кримінального провадження № 0001,

ВСТАНОВИВ:

28.07.2015 р., біля 21.15 год. на вул. Гната Юри, Святошинського району м. Київ, діючи відповідно відведених ролі, Б.П.П., з метою умисного вбивства потерпілого Д.С.В., не маючи особистих причин для злочину, діючи виключно на замовлення невідомої досудовим слідством особи, з використанням автоматичної вогнепальної зброї — автомата «ZASTAVA» М 70 АВ 2, калібру 7,62x39 мм, прицільно обстріляв автомобіль Мерседес, державний номер АА4422НШ, в якому їхали водій К.В.М., охоронець Ф.Ю.В. та Д.С.В.

В результаті скоєних умисних дій, Д.В.М., С.О.Р., Б.Я.Т., П.О.Р., Б.П.П. та невідомої досудовим слідством особи, діючи на замовлення невідомої особи, за попередньою змовою групою осіб, способом, небезпечним для життя багатьох осіб, з метою приховати вчинений злочин, намагалися вчинити вбивство, вчинивши всі дії, які вважали необхідними для закінчення злочину, однак злочин не закінчили по незалежним від своєї волі причинам, оскільки не змогли заподіяти Д.С.В., К.В.М., Ф.Ю.В. смертельних поранень.

З огляду на викладене, з метою об'єктивного з'ясування всіх обставин та істини у справі та встановлення, чи приховує Б.Я.Т. свідомо яку-небудь інформацію про обставини і деталі замаху на умисне вбивство, показання Б.Я.Т. потребують додаткової перевірки шляхом проведення судово-психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа.

Для проведення даного дослідження необхідні спеціальні знання, досвід роботи в галузі психофізіології, а також спеціальне обладнання. Крім того ж необхідний незалежний фахівець, що володіє достатніми знаннями в зазначеній галузі, обладнанням і досвідом роботи.

На даний час в Україні досвід проведення судово-психофізіологічних експертиз з використанням поліграфа мають незалежні фахівці ПП «Українське бюро психофізіологічних досліджень та безпеки», що спеціалізуються на проведенні вказаних досліджень.

Відповідно до ст. 40 КПК України, при провадженні досудового слідства всі процесуальні рішення про спрямування слідства і провадження своєчасних слідчих дій слідчий приймає самостійно з метою повного, всебічного та об'єктивного дослідження обставин справи. Відповідно до п. 1 ст. 69 КПК України, експертом у кримінальному провадженні є особа, що володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, яка має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи, та якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, і дати висновок з питань, що виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Відповідно до ч. 4 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами, за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися крім судових експертів також інші фахівці з відповідних галузей знань.

Враховуючи, що причин і підстав, передбачених п. 2 ст. 69 КПК України, для відмови у залученні в якості експерта, спеціаліста ПП «Українське бюро психофізіологічних досліджень та безпеки» — Усікова Ігоря Петровича немає, керуючись ст.ст. 110, 242, 243 КПК України, а також ч. 4 ст. 7, ч. 2 ст. 9, ч. 1 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу», —

ПОСТАНОВИВ:

1. Призначити в кримінальному провадженні судову-психофізіологічну експертизу з використанням поліграфа, проведення якої доручити спеціалісту ПП «Українське бюро психофізіологічних досліджень та безпеки» Усікову Ігорю Петровичу, якого залучити в якості експерта.

2. На вирішення експертизи поставити наступні питання:

2.1 *Чи відомі Б.Я.Т. які-небудь деталі та обставини, які мають відношення до підготовки і здійснення замаху на вбивство потерпілого Д.С.В., що мало місце 28.07.2015 р. по вул. Гната Юри, м. Київ:*

- *місце, з якого стріляли в автомобіль*
- *будинок, в якому живе потерпілий*
- *зброю, з якої стріляли в потерпілого*
- *потерпілого*
- *водія, який возить потерпілого*
- *охоронця потерпілого*
- *центральний вхід в банк, де працює потерпілий*

2.2 *Чи вчиняв Б.Я.Т. які-небудь умисні дії при підготовці та виконанні замаху на вбивство потерпілого Д.С.В.?*

2.3 Якщо Б.Я.Т. умисно брав участь у підготовці замаху на вбивство потерпілого Д.С.В., то чи отримував він завдання від С.О.Р. що йому потрібно робити?

2.4 Якщо Б.Я.Т. умисно брав участь у підготовці замаху на вбивство потерпілого, то чи отримував він від кого-небудь гроші або іншу подяку за участь в цьому?

2.5 Чи відомо Б.Я.Т. хто стріляв в автомобіль Мерседес, держ. номер АА4422НШ, а саме С.О.Р.?

2.6 Чи допомагав Б.Я.Т. відразу після замаху на умисне вбивство втікати з місця події тим, хто стріляв в потерпілого?

2.7 Чи бачив Б.Я.Т. зброю з якої стріляли в автомобіль потерпілого Д.С.В. та чи тримав він дану зброю в своїх руках до замаху на умисне вбивство Д.С.В.?

2.8 Чи узгоджуються виявлені в ході дослідження з використанням поліграфа психофізіологічні реакції Б.Я.Т. на питання про обставини замаху на вбивство потерпілого з його вербальними відповідями?

3. Для дослідження експерту направити:

- фото потерпілих
- фото центрального входу в банк, де працює потерпілий;
- фото зброї, з якої стріляли в потерпілого;
- фото будинку, в якому живе потерпілий;
- фото місця, з якого стріляли в автомобіль потерпілого.

4. Судово-психофізіологічну експертизу з використанням поліграфа провести в приміщенні Черкаського слідчого ізолятора Управління Державної пенітенціарної служби України в Черкаській області. Для проведення експертизи начальникові Черкаського слідчого ізолятора Управління Державної пенітенціарної служби України в Черкаській області забезпечити необхідні умови для проведення призначеної експертизи в окремому, звукоізовьованому приміщенні. Дане приміщення має бути обладнане розеткою електроживлення, столом, мати два стільці, один з яких не повинен бути прикрученим до підлоги, оскільки необхідний для установки під ніжки стільця спеціальних датчиків руху. Для проведення експертизи в умовах СІЗО дозволити експерту-поліграфологу пронести необхідну апаратуру-ноутбук, поліграф, відеокамеру та інші необхідні для роботи предмети.

5. Для проведення експертизи начальникові Черкаського слідчого ізолятора Управління Державної пенітенціарної служби України в Черкаській області видати експерту-поліграфологу арештованого Б.Я.Т.

6. Копію цієї постанови для виконання направити начальникові Черкаського слідчого ізолятора Управління Державної пенітенціарної служби України в Черкаській області та директору ПП «Українське бюро психофізіологічних досліджень та безпеки» Усікову Ігорю Петровичу.

7. При необхідності надати експерту для вивчення матеріали кримінального провадження № 0001.

**Старший слідчий по ОВС
ГСУ МВС України**

С.П.Ш.....

**Черкаський слідчий ізолятор
Управління Державної
пенітенціарної служби
в Черкаській області**

Із службовою необхідністю прошу видати старшому слідчому по ОВС ГСУ МВС України **С.П.Ш** (посвідчення номер УЦА ...), захиснику **П.І.Б** та експерту-поліграфологу **Усікову Ігорю Петровичу** (посвідчення № ПФД 0001 від 23.07.2007), арештованого **Б.Я.Т.**, 1980 року народження, який рахується за ГСУ МВС України та просимо надати дозвіл на занесення на територію установи наступних предметів:

1. Комп'ютерного поліграфа із датчиками до нього.
2. Ноутбук «Самсунг R 20».
3. Відеокамеру «Панасонік» зі штативом до неї.

**Старший слідчий по ОВС
ГСУ МВС України**

С.П.Ш.....

УХВАЛА

19.04.2013 року Гайсинський районний суд Вінницької області в складі: головуючого судді Ковчежнюка В. М.

при секретарях Климик Л. І., Кучеренку В. В.

з участю прокурора Романової Л. М.,

адвокатів Сохацького А.М., Човганюк А. М.

розглянувши у відкритому судовому засіданні кримінальну справу про обвинувачення:

- ОСОБА 1 в скоєнні злочинів, передбачених ч.ч. 2,3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 366, ч.ч. 3,5 ст. 27, ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 209, ч. 3 ст. 364, ч. 3 ст. 191 КК України;
- ОСОБА 2 в скоєнні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 27, ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 366 КК України;
- ОСОБА 3 в скоєнні злочинів, передбачених ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 366, ч. 5 ст. 27, ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 209, ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 191 КК України;
- ОСОБА 4 в скоєнні злочинів, передбачених ч. 5 ст. 27, ч. 5 ст. 191, ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 366, ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 191 КК України;
- ОСОБА 5 в скоєнні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 366, ч. 5 ст. 191 КК України, —

Встановив:

Прокурор заявила клопотання про призначення судово-психологічної експертизи на предмет правдивості тверджень підсудних про обставини пред'явлених їм обвинувачень, проведення експертизи доручити експерту — поліграфологу Українського бюро психофізіологічних досліджень та безпеки (м. Київ, вул. Артема, 40а); ОСОБА 1, ОСОБА 2, ОСОБА 5 від експертизи відмовились, ОСОБА 3 та ОСОБА 4 на її проведення погодились, у зв'язку з чим прокурор просила порушити перед експертами питання про правдивість їх тверджень щодо участі в скоєнні злочинів ОСОБА 1, які остання категорично заперечила і зажадала порушити перед експертом питання ОСОБА 3 про її виконання дезінфекційних, дератизаційних, дезінсекційних робіт в дошкільних навчальних закладах м. Гайсина, а ОСОБА 4 — виконання її посадових обов'язків комірника Гайсинської СЕС, що в свою чергу заперечила ОСОБА 1

З урахуванням позицій учасників розгляду справи, змісту її матеріалів та вимог закону, з метою повного, всебічного, об'єктивного дослідження всіх обставин справи у тому числі використанням знань, умінь і навичок фахівця в

галузі психофізіології, суд визнає за необхідне клопотання задовільнити, призначити судово-психофізіологічну експертизу, попередити експерта про кримінальну відповідальність за ст.ст. 384, 385 КК України.

Експертні питання формулювати з урахуванням прав підсудних на відмову від проведення експертизи і від дачі показань.

Керуючись ст.ст. 75, 77, 196, 273 КПК України —

Ухвалив:

Клопотання прокурора задовільнити.

Призначити по цьому кримінальному провадженню судово-психофізіологічну експертизу, проведення якої доручити експерту — поліграфологу Українського бюро психофізіологічних досліджень та безпеки (м. Київ, вул. Артема, 40а), попередити його про кримінальну відповідальність за ст.ст. 384, 385 КК України за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, роз'яснити ОСОБА 3 та ОСОБА 4 передбачені ст. 197 КПК України права, в тому числі право відмовитися в будь-який час від проведення експертизи.

Перед експертом порушити такі питання:

— Чи правдиві твердження ОСОБА 3 про те, що:

- 1) ОСОБА 1 запропонувала їй зареєструватися приватним підприємцем для того, щоб заробляти гроші?
- 2) ОСОБА 1 давала їй вказівки укласти договори протягом 2008—2010 рр. з Гайсинською міською радою та Гайсинською ЖЕК на проведення дератизаційних, дезінсекційних та дезінфекційних робіт і визначала при цьому суми грошей, які необхідно вказувати в договорах?
- 3) ОСОБА 1 протягом 2008—2011 рр. отримувала від ОСОБА 3 гроші за договорами на проведення дератизаційних, дезінсекційних та дезінфекційних робіт?
- 4) В лютому 2011 р. ОСОБА 3 за вказівкою ОСОБА 1 передавала М.В.І. гроші в приміщенні Гайсинської філії «Ощадбанку»?
- 5) Діяльність по укладенню договорів на дератизаційні, дезінсекційні та дезінфекційні роботи організувала, розподіляла ролі і функції, контролювала надходження грошей і забиравала гроші у ОСОБА 3 — ОСОБА 1?
- 6) ОСОБА 1 в кінці 2010 р. дала вказівку ОСОБА 3 поставити на трьох чистих аркушах паперу печатку приватного підприємця ОСОБА 3 і остання цю вказівку виконала?
- 7) ОСОБА 3 один раз виконувала договір по дезінфекції, дератизації, дезінсекції дошкільного навчального закладу м. Гайсина?

— Чи правдиві твердження ОСОБА 4 про те, що:

- 1) ОСОБА 1 під час прийняття на посаду молодшої медичної сестри баклабораторії Гайсинської СЕС дала їй вказівку допомагати ОСОБА 3 по договорах на дератизацію, дезінфекцію і дезінсекцію різних об'єктів м. Гайсина і Гайсинського району?

2) ОСОБА 1 контролювала роботу ОСОБА 4 і давала їй вказівки по роботі з договорами на дератизацію, дезінсекцію та дезінфекцію в дошкільних навчальних закладах, підвальних приміщеннях багатоповерхових будинків та в приватних будинках жителів м. Гайсина?

3) ОСОБА 3 розповідала ОСОБА 4 про те, що ОСОБА 3 знімала гроші по договорах на дератизацію, дезінсекцію, дезінфекцію зі свого рахунку в банку і передавала їх ОСОБА 1?

4) В січні 2011 р. ОСОБА 4 в кабінеті ОСОБА 1 за вказівкою останньої підписала чотири договори на проведення дератизаційних, дезінсекційних та дезінфекційних робіт між ПП ОСОБА 3 та Гайсинською міською радою?

5) ОСОБА 4 не виконувала посадові обов'язки молодшої медичної сестри баклабораторії Гайсинської СЕС, а весь час протягом 2008—2011 рр. за вказівками ОСОБА 1 була зайнята договорами на дератизаційні, дезінсекційні та дезінфекційні роботи?

6) ОСОБА 1 застерігала ОСОБА 4 нікому не розповідати, що ОСОБА 4 підписувала в кабінеті у ОСОБА 1 в січні 2011 р. від імені ОСОБА 3 чотири договори на дератизаційні, дезінсекційні та дезінфекційні роботи?

Підсудним ОСОБА 3 та ОСОБА 4 з'явитися для проведення експертизи, надати експерту матеріали цієї кримінальної справи.

Експертизу виконати до 25.05.2013 р. і повідомити про це Гайсинському районному суду.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Суддя:підпис.

Копія вірна.

Оригінал ухвали знаходиться в кримінальній справі № 204/3187/2013

Гайсинського районного суду.

Голова суду

В. М. Ковчежнюк

ПОСТАНОВА
про закриття кримінального провадження

місто Черкаси 29 квітня 2013 року

Старший прокурор відділу процесуального керівництва при провадженні досудового розслідування органами внутрішніх справ та підтримання державного обвинувачення управління прокуратури Черкаської області юрист 1 класу К.О. В., розглянувши матеріали досудового розслідування, відомості про яке внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань 02.03.2013 під № 120=181 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, —

ВСТАНОВИВ:

Звенигородською міжрайонною прокуратурою Черкаської області 09.12.2006 порушено кримінальну справу № 071=89 за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, за фактом умисного вбивства К.А.С.

Досудовим слідством встановлено, що до вчинення даного злочину може бути причетна А.(К.)Т.О. — мати померлого К.А.С., у зв'язку з чим остання 11.12.2010 р. затримана в порядку ст. 115 КПК України (в редакції 1960 року).

У даній кримінальній справі 09.03.2011 р. складено обвинувальний висновок, який після затвердження прокуратурою Черкаської області разом із матеріалами кримінальної справи направлений до суду в порядку ст. 232 КПК України.

За результатами судового розгляду кримінальної справи через недостатність доказів винуватості А.Т.О., суперечливих даних, які були покладені в основу обвинувачення, та з інших підстав Звенигородським районним судом Черкаської області 12.12.2011 р. кримінальна справа направлена на додаткове розслідування.

У зв'язку із невиконанням вказівок суду, неусуненням однобічності і неповноти досудового слідства, Звенигородським районним судом Черкаської області 03.08.2012 р. вдруге, а 29.11.2012 р. втретє кримінальну справу направлено на додаткове розслідування.

У зв'язку із набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 02.03.2013 р. відомості про кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 115 КК України, внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань та присвоєно № 120=181, після чого 04.03.2013 р. А.Т.О. повідомлено про підозру у вчиненні даного кримінального правопорушення та допитано в якості підозрюваної.

Вивченням матеріалів кримінального провадження встановлено, що досудове розслідування проведено з порушенням вимог чинного кримінального процесуального законодавства щодо всебічного, повного та неупередженого дослідження усіх обставин провадження, а органом досудового розслідування не доведено сукупності об'єктивних та суб'єктивних ознак, які б підтверджували вчинення А.Т.О. інкримінованого їй злочину.

Зокрема, упродовж всього розслідування, яке тривало з 2006 по 2013 рік, не здобуто будь-яких об'єктивних доказів, які б підтверджували версію обвинувачення щодо вчинення вбивства саме А.Т.О.

Так, єдиними доказами, на які посиляється орган досудового розслідування та які покладено в основу обвинувачення і підозри, є визнавальні покази самої А.Т.О., надані нею в грудні 2010 року, та висновок судово-психологічної експертизи від 04.03.2011 р. № 217-ПС, який має опосередкований та рекомендаційний характер, оскільки індивідуально-психологічні особливості та сама ситуація допиту і відтворення обставин і обстановки події впливали на стан А.Т.О.

Крім зазначеного, у підтвердження вказаної версії слідством наведено покази колишнього чоловіка обвинуваченої — Ковалю С.П., які ґрунтуються виключно на його припущеннях та власних міркуваннях, з яким після загибелі спільного сина у обвинуваченої склались неприємні відносини, та не підкріплені іншими доказами у їх сукупності.

Слідством не усунуто суперечностей щодо механізму, кількості та послідовності нанесення тілесних ушкоджень К.А.С., не перевірено можливості їх нанесення старим іржавим ножом, який було визнано знаряддям злочину, що не узгоджується із фототаблицею до протоколу огляду місця події, висновком судово-медичної експертизи від 09.12.2006 р. № 184/24 та допитом судово-медичного експерта, згідно якого К.А.С. було нанесено з великою силою предметом із гостро заточеними краями близько 8 ударів у вигляді глибоких ран шиї та рук, а пальці лівої руки були майже ампутовані.

Орган досудового розслідування залишив поза увагою невідповідність визнавальних показів А.Т.О. щодо механізму, кількості та послідовності нанесення ножових ударів К.А.С., зафіксованих у різних процесуальних документах. Так, у первинних визнавальних показах А.Т.О. вказувала, що ненавмисно нанесла один удар К.А.С. в шию старим іржавим ножом. В окремих протоколах слідчих дій вона зазначала, що в К. А.С. були поранені обидві руки, в інших — що була поранена лише ліва рука. Вказані невідповідності в показах А.Т.О. можуть свідчити про те, що вона не була в повній мірі обізнана про обставини нанесення К.А.С. тілесних ушкоджень.

Крім того, в ході досудового слідства так і не було виявлено знаряддя вчинення злочину.

Зібрані матеріали кримінального провадження про час сварки А.Т.О. і К.А.С. та нанесення останньому тілесних ушкоджень не узгоджуються між собою. Так, за результатами проведеного в ході судового слідства відтворення

моменту зустрічі свідка Л.Т.М. та крику підозрюваної, яка виявила труп сина, встановлено, що на сварку та нанесення тілесних ушкоджень у А.Т.О. було не більше, ніж півтори хвилини. Питання, протягом якого часу К.А.С. після нанесення йому тілесних ушкоджень міг втратити велику кількість крові та протягом якого часу після цього настала його смерть, з урахуванням зазначеного вище часу і до моменту виявлення свідками А.Т.О. поруч із трупом сина, ні слідством, ні судом не вивчалось.

Мотив вчинення злочину А.Т.О., який за версією органу досудового розслідування полягав у тому, що мати у пориві некерованого гніву (який, за свідченнями свідків та висновків фахівців, був їй непритаманний) за паління цигарок жорстоко вбила власного єдиного сина, має суперечливий та необ'єктивний характер.

В повному обсязі не перевірено причетність Р.О.О. та Г.Ю.А. до вчинення даного злочину. В ході досудового розслідування належним чином не досліджено покази свідків (Б.О.М., Л.Ю.А., Щ.О.М., М.Л.М., Л.Н.А., З.В.М.) про те, що Р.О.О. мав негативний вплив на потерпілого, часто з ним безпідставно вчиняв сварки, знущався над ним, наносив тілесні ушкодження, відбирав належні К.А.С. речі та грошові кошти. Слідством повністю залишено поза увагою покази свідків Л.О.Й. та Л.А.Р., які бачили, що потерпілий в день вбивства близько 11 години спілкувався із незнайомим свідкам хлопцем, який був нижчого зросту, ніж потерпілий.

Поряд з цим, органом досудового розслідування не враховано висновок центру практичної психології від 12.10.2009 р. про те, що ймовірно нападник був нижчого зросту, ніж потерпілий, тоді як А.Т.О. має вищий зріст, ніж її покійний син.

Згідно з висновком амбулаторної комплексної судово-психолого-психіатричної експертизи від 19.01.2011 р. встановлено, що в ході проведення експертизи А.Т.О. заперечила свою причетність до вбивства сина та пояснила, що зізнатися у злочині, який вона не вчиняла, її примусили працівники поліції.

Відповідно до висновку від 22.03.2013 р. № 89 проведеної із А.Т.О. психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа встановлено правдивість її свідчень щодо непричетності до вчинення вбивства свого сина К.А.С.

Таким чином, досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні № 120=181 за підозрою А.Т.О. у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, не встановлено та не зібрано достатньо доказів, які б підтверджували вчинення нею умисного вбивства К.А.С.

З огляду на викладене, кримінальне провадження щодо А.Т.О. за підозрою у вчиненні нею кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, підлягає закриттю на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв'язку з невстановленням доказів для доведення її винуватості в суді.

Враховуючи викладене, керуючись ст. 2, ч. 2 ст. 9, ст. 17, ст. 36, п. 1. ч. 2 ст. 283, п. 3 ч. 1, ч. ч. 3—5 ст. 284 КПК України, —

ПОСТАНОВИВ:

1. Кримінальне провадження № 120=181 від 02.03.2013 р. щодо підозрюваної А.Т.О. у вчиненні нею кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, — закрити у зв'язку з невстановленням доказів для доведення її винуватості в суді.
2. Досудове розслідування у кримінальному провадженні № 12013250020000181 щодо кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, за фактом вбивства К.А.С. продовжувати у відповідності з вимогами кримінального процесуального законодавства.
3. Копію постанови про закриття кримінального провадження надіслати потерпілому, підозрюваній та її захиснику.
4. Копію постанови направити прокурору Черкаської області.

**Старший прокурор відділу
прокуратури області
юрист 1 класу**

О.В.К.....